

Mato ZOVKIĆ

NADBISKUP PULJIĆ I VRHBOSANSKA NADBISKUPIJA OD 1991. DO 2001. GODINE*

Sažetak

Ovo je prošireni i bilješkama popraćeni referat na akademiji 20. 1. 2001. povodom 10. obljetnice ustoličenja nadbiskupa vrhbosanskog Vinka Puljića. U prvom dijelu autor prikazuje istjerivanje katolika iz Posavine i srednje Bosne tijekom rata 1991.-1995., razaranje crkava i drugih vjerskih građevina te nadbiskupove pohode vjernicima u ratu uz opasnost po vlastiti život. Zatim prikazuje najavu i otkazivanje Papina pohoda Sarajevu u rujnu 1994., imenovanje nadbiskupa Puljića kardinalom 26. 11. 1994. te pohod Pape Sarajevu 12. i 13. 4. 1997. Programom katoličkih škola, koje su počele u studenom 1994. a vodi ih po nadbiskupovu mandatu pomoćni biskup Sudar, nadbiskupija nudi kvalitetnu naobrazbu i odgoj ne samo djeci katoličkih roditelja nego i drugima čiji roditelji to žele. U vrijeme prvih deset godina nadbiskup Puljić zaredio je 43 nova dijecezanska svećenika, organizirao Nadbiskupijski caritas u ratnim i poratnim prilikama. Jedna od zadaća dijecezanskog biskupa jest ekumenizam i religijski dijalog na području vlastite biskupije. To nadbiskup Puljić čini osobnim susretanjem s pravoslavnim, muslimanskim i židovskim vjerskim poglavarima, osobito preko Medureligijskog vijeća koje su osnovali vjerski poglavari Sarajeva 9. 6. 1997., te preko Vrhbosanske katoličke teologije podupirući znanstvene kolokvije, okrugle stolove i slične susrete. U prvih deset godina nadbiskup nije mogao, a želi bolje, organizirati pastoral obitelji, oživjeti Katolički tjednik i otvoriti katoličku bolnicu u bivšem samostanu sestara milosrdnica u Sarajevu. To su njegovi projekti i snovi za godine što dolaze.

Rimski Misal nudi formulare prigodne mise za godišnjicu kršćanskog braka, redovničkih zavjeta te svećeničkog i biskupskog ređenja. Posebno preporučuje liturgijsko obilježavanje 25. i 50. obljetnice braka, zavjeta i ređenja.¹ Mi svećenici i vjernici Vrhbosanske nadbiskupije uz dese-

* Prošireni i doradjeni referat izložen na akademiji 20. siječnja 2001. povodom 10. obljetnice ustoličenja Vinka Puljića za vrhbosanskog nadbiskupa.

¹ Usp. *Rimski Misal* (službeno hrvatsko izdanje), str. 675-676; 686; 701; 708.

tu obljetnicu ustoličenja našeg sadašnjeg nadbiskupa Vinka Puljića² pokušavamo sebi posvijestiti što nam se kroz ovih deset godina dogodilo kao mjesnoj Crkvi na čelu s nadbiskupom te uvidjeti koje su nam zajedničke potrebe, šanse i izazovi. Jasno je da u ograničenom vremenu i svečarskoj atmosferi³ ne mogu iznijeti sve što bi bilo vrijedno spomenuti, ali smatram prikladnim potaknuti sve nas na zajedničko razmišljanje povodom ove nadbiskupove osobne i naše zajedničke obljetnice. Tim više što je nadbiskup u svom prvom nastupu prilikom proglašenja imenovanja rekao: "Pomozite mi molitvom i suradnjom da budem čovjek koji zna živjeti s drugima, koji će se znati radovati i plakati, koji će znati ljubiti. Važno mi je imati snage znati gubiti, a ne biti razoren, sumnjati, a ne izgubiti vjeru, nositi mir u nemirna vremena."⁴ U to doba već se "dogadao" narod u Srbiji i rat u Hrvatskoj.

I. Katastrofalna istjerivanja katolika tijekom rata 1991.-1995.

Znajući da Srbi rat u BiH nazivaju građanskim, a Bošnjaci agresijom, strani su novinari katoličkog nadbiskupa u opkoljenom Sarajevu često pitali, kakav je to rat po njegovu mišljenju. Puno sam puta bio prevoditelj kod takvih razgovora i sjećam se kako je nadbiskup strpljivo ponavljao onima koji su jedva išta znali o povijesti i kulturi triju naroda ove zemlje, da je to rat za etnički teritorij nakon raspada Jugoslavije u kojoj Hrvati i Bošnjaci ne žele više živjeti. Sjetimo se da je rat počeo incidentima, tj. nasilnim postupcima naoružanih pojedinaca ili skupina, osobito prilikom glumljenih manevara tzv. JNA i rezervista u istočnoj Hercegovini, na Kupresu i drugdje. Predsjedavajući tročlanog predsjedništva Alija Izetbegović uvjeravao je svoj narod i druge građane da narodna armija neće nasrnuti na svoje građane, a da rat u Hrvatskoj nije "naš rat". Tek kad su Arkanovi oružnici 3. travnja 1992. izveli pokolj nad nevinim musliman-

² Bula imenovanja nosi nadnevak 19. studenog 1990.; apostolski administrator u vrijeme sedisvakancije biskup Ćiril Kos proglasio je imenovanje 7. prosinca pod koncelebriranim misom u sjemenišnoj crkvi sv. Ćirila i Metoda u Sarajevu pred poglavarima, profesorima i bogoslovima Vrhbosanske katoličke bogoslovije. Biskupski red podijelio je novoimenovanom kandidatu papa Ivana Pavao II. u Rimu na Bogojavljenje, 6. siječnja 1991., ustoličenje je obavio nuncij Gabriel Montalvo u sarajevskoj katedrali 19. siječnja 1991. Usp. *Vrhbosna* 1990., 4. 1; 1991., 1, 13; M. BRKIĆ, "Od Rima do Sarajeva. Posveta i ustoličenje novog Vrhbosanskog nadbiskupa", u: *Vrhbosna* 1991, 1, 14-23.

³ Priredeno kao referat na akademiji koji ne bi smio trajati više od 20 minuta.

⁴ *Vrhbosna* 1990., 4, 1. - odgovor na čestitke u bogoslovskoj blagovaonici, 7. prosinca 1990.

skim civilima u Bijeljini, predsjedavajući se uznemireno obratio javnosti s upozorenjem da rat, izgleda, počinje te da nakon rata ništa neće biti kao prije. Formalni razlog bio je referendum za samostalnost BiH, koji je organizirala demokratski izabrana vlast 29. veljače i 1. ožujka 1992. U mjestima sa srpskom većinom mjesne vlasti su uz pomoć policajaca zabranile organizaciju referenduma i glasovanje. Unatoč tome, 63 % građana sudjelovalo je na referendumu te se njih 62 % izjasnilo za samostalnost BiH.⁵ Kako su uslijedila priznanja najprije pojedinih država, a 22. svibnja iste godine i Ujedinjenih Naroda,⁶ rat je buknuo u svoj žestini i okrutnosti. Nadbiskup je 28. ožujka 1992. uputio "Apel o uređenju Bosne i Hercegovine" u ime sve trojice biskupa te dvojice franjevačkih provincijala u BiH. Tu kaže: "U Trebinjskoj biskupiji je izvršen genocid nad katolicima Hrvatima. Teror i prisila su sve prisutniji u Banjalučkoj i Mostarskoj biskupiji a u najnovije vrijeme i u Vrhbosanskoj nadbiskupiji." Traži stavljanje armije pod kontrolu građanskih vlasti i zalaganje svih za demokratsko, pravedno i trajno rješenje problema u novoj državi BiH.⁷

Dana 4. travnja 1992. srpski policajci pokušali su presjeći Sarajevo na svoj i bošnjački dio, a dva dana kasnije počelo je pucanje s okolnih brda na opkoljeni glavni grad, koje će trajati do potpisivanja daytonskog mirovnog ugovora 21. studenog 1995. Nadbiskup Puljić pohodio je 2. travnja vrhbosanske sjemeništare koji su zbog ratne opasnosti u Zadru zajedno s ostalima bili smješteni u Pazinu. Sutradan je otputovao u Austriju da pohodi župu koju je tada vodio naš svećenik Željko Odobašić i biskupa Stefana Laszla u Eisenstadtu. Imao je namjeru poći i u Beč, ali smo mu telefonom iz Ordinarijata javili da u Sarajevu počinje rat i da Bosna postaje opasna za putovanje. Zato je skratio svoj program te preko brojnih barikada do Sarajeva, i sedam u samom Sarajevu, 7. travnja stigao s tajnikom Ivom Tomaševićem u svoju rezidenciju.⁸ Na jednoj sjednici, mi članovi

⁵ Usp. M. ZOVKIĆ, "War wounds in Croatian Catholic population of Bosnia-Herzegovina", u: P. MOJZES (ur.), *Religion and the War in Bosnia*, Scholars Press, Atlanta, Georgia 1998., str. 207-217. Knjiga sadrži 11 priloga teologa ili sociologa religije s područja bivše Jugoslavije te 4 priloga američkih stručnjaka. Urednik nije dopustio da uđu tekstovi koji bi bili ratna propaganda ili vrijeđanje drugih, ali je ostavio oprečna mišljenja autora iz naših krajeva o uzrocima i posljedicama rata.

⁶ U zgradi Ujedinjenih Naroda u New Yorku, na zidu blizu univerzalne kapele koja je službeno nazvana "A Room of Quiet where only thoughts should speak" (soba tišine gdje trebaju govoriti samo misli) nalazi se popis od 185 država članica UN-a, načinjen 1995. god. Pod brojem 22 je Bosna i Hercegovina a pod brojem 42 Hrvatska, obje primljene istog dana.

⁷ Pun tekst usp. u: *Vrhbosna* 1992., 95-96. Tu nije stavljen nadnevak, ali iz arhivskog primjerka vidio sam da je dokument izdan 28. ožujka 1992.

⁸ Usp. M. ZOVKIĆ - I. TOMAŠEVIĆ, "Kronika ordinarijata od 15. 2. - 12. 4. 1992.", u: *Vrhbosna* 1992., 2, 122-130, osobito 129.

Ordinarijata, savjetovali smo nadbiskupu da ostane u opkoljenom Sarajevu, kako bi se za prava Hrvata katolika borio iz glavnog grada zemlje te s ostalim građanima dijelio oskudicu, neizvjesnost i opasnosti po vlastiti život. On je i sam bio toga uvjerenja, iako tada ni on ni mi nismo slutili da ostankom u opkoljenom glavnom gradu ordinarij sam sebi otežava pastoralne pohode župama u drugim dijelovima Nadbiskupije te sebe i tajnika izlaže smrtnoj opasnosti prilikom izlazaka i ulazaka.

Od svibnja do studenog 1992. srpske oružane snage "očistile"⁹ su istočnu, sjevernu i zapadnu Bosnu od nesrpskih stanovnika. U našoj nadbiskupiji rastjerani su župljani i župnici iz 15 župa derventskog dekanata s 48.481 vjernikom, 14 župa doborskog dekanata s 42.465 vjernika, pet od sedam župa šamačkog dekanata s oko 20.000 vjernika, četiriju od devet župa brčanskog dekanata s oko 10.000 vjernika, pet od devet župa usorskog dekanata s oko 15.000 vjernika. Srpske oružane snage rastjerale su iz pet župa sarajevskog dekanata oko 5.300 vjernika, iz triju župa travničkog dekanata oko 3.200 vjernika te iz četiriju župa bugojanskog dekanata oko 9.800.¹⁰ Budući da su u nekima od ovdje spomenutih župa pojedina sela ostala pod kontrolom bošnjačkih ili hrvatskih snaga, točan broj rastjeranih vjernika i razorenih župa može u ponekoj statistici biti nešto drugačiji. Dr. Pero Pranjić u pisanom izvještaju kaže da su do početka rujna 1993. srpske oružane snage etnički "očistile" 155.040 vjernika u 56 župa.¹¹

Želeći izbliza pratiti razbjegle svećenike i vjernike te im pomagati oko privremenog smještaja na slobodnom području u Republici Hrvatskoj, Sloveniji i europskim zemljama, nadbiskup je 11. listopada 1992. osnovao Vikarijat za prognanike i izbjeglice iz Vrhbosanske nadbiskupije sa sjedištem u Zagrebu te za vikara imenovao kanonika dr. Peru Pranjića.¹² Mi koji smo mogli i morali tijekom rata izlaziti iz Sarajeva i opet se vraćati u ovaj

⁹ Stavljam u navodnike "očistiti" jer je to zločinačko djelo izгона nevinih ljudi iz njihovih domova i mjesta. Nakon održavanja ovog referata u dvorani Vrhbosanske bogoslovije u Sarajevu 20. listopada 2001., pristupila mi je jedna od prisutnih gospoda, upozorila me na neispravno upotrebljavanje izraza "očistiti" u ovom kontekstu. Kazala mi je da se pod kraj rata vozila taksijem u Visokom te da joj je vozač, bez ikakva pitanja, misleći valjda da je ona Bošnjakinja i muslimanka, govorio kako je "čistio Kraljevu Sutjesku od ustaša" i pri tome mislio na izgon Hrvata iz njihovih domova.

¹⁰ Podatke objavio vikar za izbjeglice dr. Pero Pranjić 9. rujna 1993. - Usp. *Vrhbosna* 1994., 106-112.

¹¹ Za srpska razaranja usp. A. MILINOVIĆ (ur.), *Srpski zločini nad Hrvatima i Muslimanima u Bosanskoj Posavini i Sjeverozapadnoj Bosni (1991.-1995.)*, Hrvatski informativni centar, Zagreb 1999. Uz popise žrtava autori donose i popise osumnjičenih za ratne zločine u pojedinim mjestima.

¹² Usp. dekret osnutka, *Vrhbosna* 1992., 253.

grad, sjećamo se da su tisuće prijatelja i rođaka preko tog ureda slale novčanu pomoć svojim obiteljima u Sarajevu. Oni među nama koji su uz to unosili i osobno primljenu pomoć te je uručivali pojedincima različitih narodnosti i vjera, još se sjećaju s koliko su radosti ti izgladnjeli, blijedi i ustrašeni stanovnici opkoljenog grada preuzimali poslanu svoticu, zahvalni što netko negdje u slobodnom svijetu na njih misli. Vikarijat za izbjeglice vodio je P. Pranjić od osnutka do Velike Gospe 1994., a pomagali su mu te kasnije nastavili prognani župnici Josip Janjić, Mijo Nikolić, Anto Stjepić i Vinko Trogrlić. Vikarijat je zatvoren sredinom kolovoza 1999. zato što Ordinarijat nije više imao materijalnih sredstava za plaćanje prostorijske i osoblja.¹³

Početakom 1993. god. otvorena je još jedna ratna fronta: oružani sukob bošnjačkih i hrvatskih postrojbi u srednjoj Bosni i Hercegovini. Nadbiskup je 10. veljače uputio pismo Vrhovnoj komandi Armije BiH, u kojem se žali što naoružani pripadnici bošnjačkih snaga upadaju u stanove katolika Hrvata, pljačkaju imovinu i traže da legalni stanari napuste svoje stanove. Dok traži "punu zaštitu ljudi i imovine bez obzira na vjeru i naciju", nadbiskup s tugom ističe: "Teško mi je reći, ali je to gorka istina, da su Hrvate s ovih dijelova neki hrvatski političari jednostavno prepustili, dok nam legalna vlast ne daje potrebnu zaštitu."¹⁴ Tijekom ovog sukoba, koji je trajao do travnja 1994., potpuno ili djelomično su prognani katolici iz osam župa žepačkog dekanata (od njih 14), sedam župa travničkog dekanata (od njih 15), pet župa bugojanskog dekanata (od njih 11), sedam župa dekanata Kraljeva Sutjeska (od njih 10), triju župa kreševskog dekanata (od njih 9), četiriju župa ramskog dekanata (od njih 9) te jedne župe sarajevskog dekanata (od njih 11). Iz ovih župa protjerano je oko 128.000 katolika.¹⁵ Washingtonski ugovor o federaciji Bošnjaka i Hrvata, sklopljen 18. ožujka 1994., omogućio je okončanje ovog sukoba te mučni početak izgradnje povjerenja, povratka prognanih i izgradnje porušenih stambenih zgrada.

Knjiga *Raspeta Crkva u Bosni i Hercegovini. Uništavanje katoličkih sakralnih objekata u Bosni i Hercegovini (1991.-1996.)* koju su na poticaj dr. fra Ilije Živkovića i gosp. Ante Belje izdali Hrvatski informativni cen-

¹³ Usp. dekret zatvaranja, *Vrhbosna* 1999., 352.

¹⁴ *Vrhbosna* 1993., 60.

¹⁵ Za protjerivanje Hrvata iz srednje Bosne usp. I. MLIVONČIĆ, *Zločin s pečatom. Genocid i ratni zločini muslimansko-bošnjačkih snaga nad Hrvatima BiH 1992.-1994.*, Centar za prikupljanje dokumentacije i obradu podataka o Domovinskom ratu, Zagreb 1998. Uz popis žrtava po mjestima stradanja i osumnjičenih za ratne zločine autor donosi i "Kronologiju rata i političkog dogovaranja", str. 179-194.

tar i BKBiH sadrži fotografije razrušenih crkvenih građevina i svih četiri-ju biskupija BiH. Grada s područja naših trinaest dekanata objavljena je od 209. do 355. str. Ukupni podaci o oštećenim ili srušenim crkvama, kapelama, župnim kućama i samostanima na 356. str.

Zbog povijesne objektivnosti i radi budućih odnosa s Bošnjacima - Muslimanima u našoj nadbiskupiji, valja uočiti kvalitativnu razliku između bošnjačke i srpske ratne vlasti na području Vrhbosanske nadbiskupije. Župe koje su potpale pod srpsko kontrolno područje odmah su prestale funkcionirati, jer su župljani morali napustiti svoje domove i prije dolaska srpske vojske, ako su željeli ostati na životu. Jedino je župa Teslić, zahvaljujući razboritosti i hrabrosti župnika mons. Pere Tunjića smjela ostati, ali je župna crkva srušena, a liturgijski se obredi do današnjeg dana obavljaju u župnoj kući. Na području muslimanske kontrole prestale su funkcionirati samo one župe iz kojih su svi administrativno izmješteni¹⁶ ili su prognani, kao npr. Borovica, Deževica, Kandija, Pećine, Rostovo. Tako je u otežanim prilikama nastavljeno djelovanje svih pet župa Zenice, iako je broj katolika u njima spao na ispod polovice od broja u 1991. god. Župe Bugojno, Vareš, Travnik, Kakanj i Kraljeva Sutjeska su desetkovane s obzirom na broj vjernika, ali su se nakon završetka vojnih akcija i prvih tjedana u kojima su pojedini svećenici i neki vjernici privođeni na batinanje preostali vjernici mogli i dalje okupljati na liturgiju zahvaljujući svećenicima koji su među njima htjeli ostati.

Čim je mogao dobiti dopuštenje bošnjačkih vlasti i vojnu pratnju francuske jedinice UNPROFOR-a koja je bila stacionirana u Sarajevu, nadbiskup je od 16. do 19. travnja 1993. pohodio župe u srednjoj Bosni, u kojima se odvijao vojni sukob Bošnjaka i Hrvata: Kiseljak, Gromiljak, Travnik, Novi Travnik, Vitez, Žepče, Zenicu, Kakanj, Haljiniće, Vareš i dr. Uz tajnika Ivu Tomaševića pratio ga je i dr. fra Ljubo Lucić, profesor Franjevačke teologije, koji je sve vrijeme rata ostao u franjevačkom samostanu sv. Ante na Bistriku. Prema tajnikovu škrtu izvještaju¹⁷ i osobnom kazivanju najpotresniji je bio susret nadbiskupa s Vinkom Vidakovićem, župnikom travničke župe. Njega su, naime, mudžahedini ne samo tukli, nego i tražili da pogazi križ i krunicu. Slične torture pretrpjela je s. Ljubica Šekerija, pripadnica Družbe Kćeri Božje Ljubavi, koja je radila kao medi-

¹⁶ U ljetu 1993. bio sam među skupinom svećenika koji su pohodili izbjeglice iz župe Pećine, smještene u zgradi škole u Savićima. Jedan mi je starac s tugom rekao kako su svi oni dobili naređenje od HVO-a da se imaju seliti, iako muslimani nisu pucali po njihovim kućama i položajima. Uzdahnuo je: "Učili su nas naši stari da se vlastita zemlja brani a ne napušta!"

¹⁷ *Vrhbosna* 1993., 92. "Nadbiskup Puljić pohodio župe u Središnjoj Bosni - Potpuni nestanak Hrvata", u: *Glas Koncila* 1993., br. 26 (od 26. lipnja), 1 i 6.

cinska sestra u Travniku u vrijeme kad su bošnjačke snage preuzele svu vlast u tom gradu. Na tom putu nadbiskup je više puta na kontrolnim točkama bošnjačke ili srpske vojske morao kroz poklopac na vrhu vojnog oklopnjaka izaći i tako dokazivati da se zaista nalazi u vojnom vozilu. Na ulasku u župu Nova Bila nadbiskup je, sa šeširom na glavi, s krova oklopnjaka pokazivao francuskom vojnom vozaču put. Tu je bio fotografiran i ta je slika objavljena u brojnim novinama i crkvenim glasilima. Ja sam je prvi put vidio toga ljeta u jednim stranim novinama. Nadbiskup je 8. studenog 1993. vojnim transporterom ponovno pohodio župu Vareš jer je život malobrojnih preostalih katolika Hrvata bio veoma težak pod bošnjačkom vojnom i gradanskom vlašću. Kako su s nadbiskupom u vojnom vozilu putovala i dva policajca iz opkoljenog Sarajeva, srpske oružane snage zadržale su UNPROFOR-ovo vojno vozilo 8 sati tražeći da ti policajci izađu, jer nemaju dopuštenje za izlazak. Tek kad su srpski vojnici silom otvorili vozilo te izvukli tražene bjegunce nadbiskup je mogao nastaviti put.¹⁸

Daytonskim mirovnim ugovorom naša je nadbiskupija umjetno razdvojena na dio koji pripada pod Republiku Srpsku (dekanati brčanski, derventski, doborski, šamački te dio usorskog, travničkog i sarajevskog) i pod Federaciju Bošnjaka i Hrvata (dekanati tuzlanski, žepački, travnički, sutješki, kreševski, bugojanski, ramski te dio usorskog i sarajevskog). Relativno brzo po sklapanju mirovnog ugovora moglo se putovati po dijelovima nadbiskupije pod kontrolom bošnjačke vojne i gradanske vlasti. U taj dio biskupije počeli su se prvi vraćati svećenici, a za njima polagano i vjernici, uglavnom stariji. Sada su sve župe toga dijela nadbiskupije popunjene, bez obzira na broj povratnika.

Tijekom 1993. nadbiskup je od Svete Stolice zamolio imenovanje pomoćnog biskupa koji će mu u teškim prilikama pomoći u posluživanju i vodenju nadbiskupije te dijeljenju sakramenta potvrde. Kako su bile otežane komunikacije s nuncijem za BiH, koji nije mogao stalno boraviti u Sarajevu, jedan dio izvidnog postupka išao je preko Apostolske nuncijature u Zagrebu. Prilikom pohoda svih trojice biskupa ordinarija Vrhbosanskoj katoličkoj bogosloviji u Bolu na Braču nadbiskup je 27. studenog 1993. proglasio da je dotadašnji rektor i profesor crkvenog prava dr. Pero Sudar imenovan pomoćnim biskupom.¹⁹ Imenovani biskup krenuo je u Sarajevo iz Splita preko Zagreba 5. siječnja 1994., ali su tada u Sarajevu slijetali samo vojni avioni i oni koji su dovozili humanitarnu pomoć za iz-

¹⁸ Usp. bilješku u *Vrhbosni* 1993., 94 i članak: "Prognano oko 20.000 Hrvata iz Vareša - Predsjednik Izetbegović prevario nadbiskupa Puljića", u: *Glas Koncila* 1993., br. 46 (14. studenog), 1. "Kako se smjela dogoditi tragedija Varešaka", u: isto, 3.

¹⁹ Usp. *Vrhbosna* 1993., 94.

gladnije stanovnike opkoljenog grada. Nakon cjelodnevnog interveniranja nadbiskupa iz Sarajeva prethodnog dana, na uzletištu u Zagrebu u vojni avion smjeli su se ukrcati mons. Sudar, kardinal Kuharić, biskupi Kos, Komarica i Perić, mons. Wilschowitz, dr. P. Pranjić, dr. M. Josipović i ja. UNPROFOR-ov časnik koji je pregledao putnike i stvari tražio je da nabavimo žičani prsluk i kacigu kao uvjet za ukrcavanje. Kad je zaprijetila opasnost da avion odleti prije nego mi to negdje pribavimo, kardinal Kuharić zamolio je da nas pripuste na našu odgovornost. Prihvaćeno je i tako je mons. Sudar stigao doslovno u zadnji čas na zakazano biskupsko redenje. Te večeri ispaljena je granata većeg kalibra na kuhinju Bogoslovije, dok su redenik i gosti bili na koncertu u ledenoj katedrali. Biskupsko redenje odvijalo se na Bogojavljenje 6. siječnja u dupkom punoj katedrali, ali u strahu od novih granata. Glavni zareditelj bio je nadbiskup Puljić koji je svoga novog pomoćnika u homiliji nazvao Šimunom Cirencem.²⁰ Biskup Sudar u pozdravu i zahvali na svršetku mise redjenja, u duhu svoga gesla "Mir vama", istaknuo je kako ga je Crkva učila da je mir dar Božji ali i plod pravednog nastojanja ljudi.²¹ Biskupi koji su uz opasnost po svoj život došli u Sarajevo na redenje izdali su Izjavu izrazivši žalost što Washingtonski sporazum razdvaja BiH na dva dijela te protest što se nastavlja etničko "čišćenje".²²

Sjećam se da sam se 11. prosinca 1997. prvi put provezao kroz Derventu na putu za Đakovo preko Bosanskog i Slavenskog Broda. Jezivo su djelovale napuštene kuće u samoj Derventi, a s krova jedne od njih raslo je mlado stablo visine oko tri metra. Pomoćni biskup Sudar predvodio je 25. travnja 1998. misu na blagdan zaštitnika rastjerane župe Plehan, ali je srpska policija zabranila da 7 autobusa u kojima su putovali protjerani župljani iz Hrvatske uđu u Bosnu. Navodni razlog jest moguća uznemirenost građana Srba koji su samo dva dana prije toga nasilno onemogućili kardinalu Puljiću da u kripti razrušene derventske crkve slavi blagdan zaštitnika sv. Juraja.²³

U većinu razorenih župa na području srpske vlasti do konca 2000. god. vratili su se bivši ili novoimenovani župnici. Oni u prvim mjesecima imaju veoma jadne uvjete za osobni smještaj i pastoralni rad. Prvi je probio led fra Ivan Ćurić, gvardijan i župnik Plehana. On je u organizaciji župnika Sivše fra Ilije Puškarića 18. srpnja 1996. prvi put pohodio ruševine samostana i župne crkve. Zatim je godinu i pol dana dolazio povremeno,

²⁰ Homilija objavljena u *Vrhbosni* 1994., 71-72.

²¹ Govor objavljen u *Vrhbosni* 1994., 73-75.

²² *Vrhbosna* 1994., 58.

²³ Usp. kratak izvještaj o oba događaja u *Vrhbosni* 1998., 289.

a od ožujka 1998. stalno se nastanio, spavajući ispočetka u bivšoj pušnici, a kad je u srpnju dobio katastarsku potvrdu o vlasništvu nad samostanskom zemljom, smio je dovesti kontejner i u njemu se nastaniti. Tek 5. listopada te godine dobio je osobnu kartu. Bivšu samostansku štalu preuredio je za privremenu kapelu i ona je blagoslovljena na prvu nedjelju došašća, 29. studenog. Bivšu gospodarsku zgradu adaptirali su plehanski fratri u samostan koji je bio blagoslovljen 27. lipnja 1999. i od tada žive u kvazinormalnim uvjetima. Za Božić 2000. god. blagoslovio je župnik Plehana 35 kuća, te mi u razgovoru 17. listopada rekao da se popravlja još pedesetak kuća. Sadašnji povratnici su listom odrasli koji u Hrvatskoj nemaju posla i mogu bez liječnika. Još nema djece koja moraju ići u školu ni staraca koji trebaju liječničku pomoć.

Medu biskupijskim svećenicima pionir povratka u Republiku Srpsku bio je Vladimir Borić, župnik Turića. Zahvaljujući okolnosti da je selo Liporašće njegove župe po daytonskim granicama pripalo Federaciji BiH, on se 7. srpnja 1996. nastanio kod svojih župljana od kojih su neki bili stalno ostali, a drugi se počeli vraćati i popravljati svoje kuće, razorene ili teško oštećene za vrijeme borbi između bošnjačkih i srpskih snaga na liniji razdvajanja. U studenom te godine preselio se u župnu kuću u Gradačcu gdje mu je ljubazni domaćin bio župnik Anto Stjepić. Odatle je, na rate i uz teške opasnosti od srpskih ekstremista, popravljao srušenu župnu kuću u Turiću, u koju se preselio 30. travnja 1998. Vlč. Robert Ružić imenovan je 5. lipnja 1999. župnikom Komušine u kojoj se ujedno nalazi biskupijsko Gospino svetište.²⁴ Tek od 26. lipnja te godine usudio se stalno nastaniti u dvorištu župne kuće, ohrabrujući malobrojne povratnike i oslanjajući se na njih za osobnu sigurnost. U dogovoru s Ordinarijatom organizirao je program za hodočasnike Gospi Komušanskoj 14. i 15. kolovoza 1999., kojim je ponovno oživljeno ovo biskupijsko svetište. Najvažniji dio tog programa bio je povratak zavjetne slike iz Bistrice kod Žepča na stalno čuvanje u Komušini: "U jutarnjim satima Kardinal se uputio u župu Uzvišenja sv. Križa u Bisticu kod Žepča te u 9 sati predvodio koncelebrirano misno slavlje u povodu ispraćaja čudotvorne slike Gospe Komušanske u Komušinu nakon osam godina progonstva... U pratnji Kardinala i terenskih vozila, slika je nastavila put kojim je otišla u progonstvo prema Komušini."²⁵ Vlč. Ružić dobio je 22. rujna 2000. novo zaduženje: da oživi župu u Bosanskom Brodu. Odmah se nastanio na području župe.²⁶ Slično je kod dru-

²⁴ Usp. *Vrhbosna* 1999., 183, dekret br. 825/99.

²⁵ *Vrhbosna* 1999., 363 - iz rubrike "Kronika ordinarija i ordinarijata" koju je pisao tajnik Josip Grubišić.

²⁶ Usp. *Vrhbosna* 2000., 285, dekret br. 1394/2000.

gih župnika povratnika u župe na području pod srpskom kontrolom: usele se u kontejner ili nečiju popravljenu kuću na svom području te odatle popravljaju ili iznova grade župnu kuću s nužnim smještajem za sebe i privremenim liturgijskim prostorom za zajednicu. Tako je npr. vlč. Marijan Orkić 21. kolovoza 2000. imenovan župnikom Pećnika i upraviteljem župe Modriča. Smjestio se u kuću jedinog župljanina povratnika koji je otac našeg svećenika Ilije Karlovića. Odatle gradi župnu kuću u koju bi mogao useliti za koji mjesec, makar još nema u selu struje. U razgovoru 16. siječnja ove godine rekao mi je da sada ima 91 župljanina povratnika. Za sada još nema župnika povratnika u župe Srednja Slatina te Veliki Prnjavor-Sočanica.

Banjolučki biskup mons. Franjo Komarica i nadbiskup Puljić uputili su 10. siječnja ove godine "Ponovni apel" čelnicima hrvatskog naroda u BiH te Republici Hrvatskoj u kojem podsjećaju da se u Republiku Srpsku kroz ovih pet godina od završetka rata vratilo samo 2.500 Hrvata od preko 200.000. Prenose osjećaje mnogih prognanih i izbjeglih Hrvata koji se "osjećaju uistinu zaboravljeni i prevareni od političara svoga naroda, a dakako i od političara drugih naroda pa i od predstavnika međunarodne zajednice". Apel je izdan neposredno prije novog održavanja okruglog stola u povratku izbjeglica u Banjoj Luci koncem siječnja ove godine sa željom da se pozitivno riješi "status mnogih desetina tisuća prognanih i izbjeglih Hrvata, posebno s područja entiteta RS".²⁷

2. Papin pohod Sarajevu i nadbiskupovo kardinalstvo

Nadbiskup je od 7. do 22. ožujka 1994. pohodio neke državne i crkvene institucije u Sjedinjenim Američkim Državama i Kanadi te zainteresirane političare i biskupe²⁸ izvijestio o patnjama nevinih civila u BiH i molio da pridonose pravednom rješenju sukoba. Na putu je dobio poruku Svete Stolice da ga Papa želi vidjeti prije ulaska u opkoljeno Sarajevo. U

²⁷ Pun tekst objavila KTA 10. siječnja ove godine. Velike dijelove prenijelo *Oslobodenje* od 11. siječnja 2001., str. 4 s fotografijama dvojice poptisnika. *Glas Koncila* 2001., br. 3 (od 21. siječnja), str. 16 također objavio tekst u cjelini.

²⁸ Pratio sam ga na tom putu te služio kao prevodilac. Sjećam se da ga je nadbiskup New Yorka kardinal O'Connor pozvao u koncelebraciju na blagdan sv. Patrika 17. ožujka, zaštitnika nadbiskupije i irskih katolika, i predstavio ga svojim vjernicima. Sutradan ga je nakon jutarnje mise pozvao na doručak te se iskreno zanimao za stanje Katoličke Crkve u BiH. Kad je on završio s pitanjima, pomoćnim biskupima sustolnicima rekao je u šali: "The witness is yours - Svjedok je vaš!", što je vrlo poznata anglosaksonska izreka na procesima prilikom saslušavanja svjedoka.

“Kronici ordinarijata” morali smo prešutjeti službenu tajnu da je s Papom ručao i da je tema razgovora bila Papina želja pohoditi Sarajevo unatoč ratnim opasnostima.²⁹ Poznato je da Papa može pohoditi jednu zemlju i Crkvu u njoj kad ga pozovu vlada i biskupi te zemlje, a predstavnici glavnih vjerskih zajednica pristanu da se susretnu s Papom za vrijeme njegova pastirskog pohoda. Ostavimo budućim doktorandima da istraže što je o tom Papinu smionom projektu mislila diplomatska služba same Svete Stolice i Ujedinjenih Naroda te što je sve bilo poduzeto prije nego su nuncij Monterisi i glavni organizator Papinih putovanja pater Roberto Tucci 8. kolovoza te godine došli u Sarajevu “kako bi obavili nužne pripreme za posjet Svetog Oca”.³⁰ Kad je Sveta Stolica dopustila da se proglasi i datum planiranog pohoda za 8. rujna, nadbiskup i pomoćni biskup mons. Pero Sudar uputili su 23. kolovoza pastirsko pismo: “Molimo za dolazak Svetog Oca.”³¹ Odlučeno je da misa za oko 25.000 predviđenih sudionika bude na porušenom stadionu “Zetra” pa je ekonom Bogoslovijske škole Pero Ilkić počeo raditi na postavljanju oltara. Civilna i UNPROFOR-ova policija trebale su garantirati sigurnost visokom gostu i sudionicima planiranih susreta. Nuncij Monterisi pošao je 2. rujna na Pale zatražiti formalno obećanje srpskog vodstva da neće pucati na Sarajevo za vrijeme Papina posjeta: “Radovan Karadžić je u razgovoru s Nuncijem izrazio slaganje srpske strane, a u večernjem dnevniku je izjavio da oni to neće dozvoliti.”³² Već su bili napisani Papini govori, kao i govori nadbiskupa, a onda je samo dva dana prije svečanosti objavljeno da Papa odgaga putovanje zbog pisma Jasushia Akashia o sigurnosnim problemima.

Papa je ipak 8. rujna u Castel Gandolfu izrekao na hrvatskom propovijed koju je kanio uputiti u Sarajevu a Televizija BiH prenosila je tu svečanost. Biskupi su tog dana u katedrali u 11 sati slavili misu: “Iako je sve bilo svečano i lijepo, ipak je ova misa više sličila sprovodu ili zadušnici nego radosnom misnom slavlju. Katolici su morali za određeno vrijeme sahraniti nadu o Papinom dolasku, ali zajedno s njima i mnogi drugi ljudi dobre volje.”³³ Bošnjaci su se radovali najavi Papina posjeta i spremno sudjelovali u organizaciji koliko je pripadalo civilnim vlastima. Bio je to znak zahvalnosti što se Papa u svojim govorima puno puta zauzimao za

²⁹ Usp. I. TOMAŠEVIĆ, “Kronika ordinarijata vrhbosanskog u 1994. godini”, u: *Vrhbosna* 1994., 118-126, osobito 119-120.

³⁰ I. TOMAŠEVIĆ, “Kronika ordinarijata vrhbosanskog u 1994. godini”, u: *Vrhbosna* 1994., 123.

³¹ *Vrhbosna* 1994., 83.

³² *Vrhbosna* 1994., 124.

³³ *Vrhbosna* 1994., 124.

prava malih naroda na samoizjašnjanje (*selfdetermination*) glede državnog uređenja te tražio od međunarodne zajednice da zaustavi ruku agresora.³⁴ Njima je bilo jasno da UNPROFOR i drugi međunarodni djelatnici, koji su tada djelovali u BiH, a nemali broj njih bili su naklonjeni Srbima, nisu htjeli pomoći nešto što se Srbima ne sviđa. Pratio sam nuncija Monterisija 9. rujna u štab UNPROFOR-a jer je htio u ime Svete Stolice zahvaliti za ono što su učinili. Kad smo se našli u prostoriji francuskog generala, tamo je bio i dr. Hasan Muratović, ministar BiH za veze s UNPROFOR-om. Na generalovo nevješto žaljenje što je Papa otkazao posjet on je rekao da ima tekst njihova izvještaja poslanog u sjedište UN-a u New Yorku i da se ne slaže s prikazanim prilikama. General se čudio, kako može imati dokument koji je službena tajna, a ministar je odgovorio da je to njegova stvar. Biskupi su 7. rujna uputili Papi pismo u kojem javljaju da je vijest o nemogućnosti njegova dolaska "uvelike povećala strahove našeg vjernog puka. Mi smo osvjedočeni da ste Vi kroz cijelo vrijeme ovoga strašnoga rata bili s nama. A sada, kada Vam je onemogućeno da dodete k nama, Vi ste s nama sve više i više. S tim uvjerenjem i s nadom u srcu da ćete k nama ipak doći - i to što prije - da braću utvrdite u vjeri, mi ćemo i ovu kušnju, uz Božju volju prevladati".³⁵ Govori pripremljeni za ovaj namjeravani Papin pohod Sarajevu objavljeni su u Vrhbosni³⁶ te posebnoj knjižici Kršćanske sadašnjosti u kojoj su objavljeni Papini govori održani prigodom pohoda Hrvatskoj 10. i 11. rujna 1994.³⁷

Iz "usmene predaje" znam da su biskupi Vrhbosanske metropolije nakon osamostaljenja Hrvatske i BiH molili Svetu Stolicu da ostanu u sastavu Hrvatske biskupske konferencije, jer su pastiri istog hrvatskog naroda koji živi u dvije međunarodno priznate države. U skladu sa svojom tradicijom poštivanja suverenosti država Sveta Stolica nije to dopustila. U prve tri godine naši su biskupi djelovali kao BK u nastajanju, a 8. prosinca 1994. Kongregacija za evangelizaciju naroda odobrila je novu Biskupsku konferenciju s njezinim statutom.³⁸ Prvo zasjedanje BKBiH održano je u Mostaru od 27. do 29. siječnja 1995. U Izjavi sa zasjedanja biskupi zahvaljuju kardinalu Kuhariću kao predsjedniku HBK za pismo od 26.

³⁴ Usp. knjige V. BLAŽEVIĆ (prir.), *Služenje miru. Ivan Pavao II. i Sveta Stolica za mir u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini (1991-1995)*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb 1995.; ISTI (prir.), *Papa Ivan Pavao II. istinski prijatelj Bosne i Hercegovine (1991-1996)*, Svjetlo Riječi, Sarajevo 1997.

³⁵ *Vrhbosna* 1994., 48.

³⁶ Usp. *Vrhbosna* 1994., 39-47.

³⁷ Usp. IVAN PAVAO II., *Govori u Hrvatskoj 10. i 11. rujna 1994.*, Dokumenti 100, Kršćanska sadašnjost, Zagreb 1994., 47-71.

³⁸ Usp. latinski i hrvatski tekst dekreta odobrenja - *Vrhbosna* 1994., 49.

siječnja te godine, kojim biskupi, koji imaju sjedište u Republici Hrvatskoj, obećaju da će s biskupima BiH "biti povezani u razmišljanjima i traženju rješenja pastoralnih problema u okviru mogućnosti Crkvenog zakonika i preporuka Svete Stolice".³⁹ Sjednice BKBiH održavaju se redovno tri puta godišnje i svaki puta u sjedištu jedne od dijeceza. Posljednje, 25. redovno zasjedanje održano je u Sarajevu od 23. do 25. listopada 2000. i na njemu je dr. Tomo Vukšić podnio predavanje: "Sredstva društvenog priopćavanja u službi evangelizacije."⁴⁰

Kako je trebalo stvoriti urede za rad BKBiH, prilikom obnove ratom oštećene nadbiskupske rezidencije u Sarajevu dograđen je kat i potkrovlje s oko 1682 kvadratna metra novog korisnog prostora. U toj zgradi nalazi se ured Katoličke tiskovne agencije pri BKBiH (kratica KTA). Zato u rezidenciji stanuje i radi svećenik Ivo Paradžik koji je glavni urednik te agencije. Tu se nalazi i ured Tajništva BKBiH te ured Komisije "Pravda i mir". U istoj zgradi zasjeda većina vijeća BK. Od 1995. god. u službenom popisu Biskupskih konferencija Katoličke Crkve nalazi se i BKBiH.⁴¹

Nuncij mons. Francesco Monterisi proglasio je pod pontifikalnom misom u katedrali 30. listopada 1994. vijest da je Sveti Otac našega nadbiskupa imenovao kardinalom. Pomoćni biskup Sudar u prigodnoj čestitki rekao je, između ostaloga: "Predraga braćo i sestre, već tri godine u ovoj katedralnoj crkvi zajedno sa svojim Nadbiskupom lijete suze bola. Danas su nas zalile suze radosnice. Neka ih, dobro su nam došle."⁴² Konzistorij je održan 26. studenog te godine i za tu su zgodu hodočastili u Rim odgojitelji, profesori i bogoslovi Vrhbosanske bogoslovije. Papa ih je na čelu s novim kardinalom primio u posebnu audijenciju 28. studenog te im uputio očinsku riječ ohrabrenja.⁴³ Naš kardinal sada je član Kongregacije na evangelizaciju naroda i Papinskog vijeća za medureligijski dijalog.⁴⁴ Ovo uzdizanje u kardinalski zbor Svete rimske Crkve prvorazredna je prilika za poznanstva s drugim kardinalima te podsjećanje biskupa sveopće Crkve na fenomen, potrebe i šanse vrhbosanske mjesne Crkve.

³⁹ Izjava objavljena u *Vrhbosni* 1995., 58-59.

⁴⁰ Usp. "Priopćenje za tisak", u: *Vrhbosna* 2000., 412 te pastirsku poslanicu biskupa "Sredstva priopćavanja u službi evangelizacije", u: *ondje*, str. 413-414.

⁴¹ Usp. *Annuario Pontificio 2000.*, Libreria Editrice Vaticana, Città del Vaticano 2000., str. 1158-1176, adresa BKBiH na str. 1160.

⁴² *Vrhbosna* 1994., 68.

⁴³ Papin nagovor u toj audijenciji i Kardinalov odgovor objavljeni u *Vrhbosni* 1994., 69-70. Literarni prikaz svečanosti postavljanja novih kardinala objavio je I. GOLUB, "Rimsko trodnevlje. 25., 26. i 27. studenog 1994.", u: M. JOSIPOVIĆ - M. ZOVKIĆ (prir.), *Crtajte granice ne precrtajte ljude. Zbornik radova u povodu imenovanja vrhbosanskog nadbiskupa Vinka Puljića kardinalom*, VVTŠ, Sarajevo-Bol, 1995., str. 57-81.

⁴⁴ Usp. *Annuario pontificio 2000.*, str. 75*.

Svi se sjećamo da je do Papina pohoda Sarajevu došlo 12. i 13. travnja 1997. Sjećamo se i biskupijske pripreve za taj jedinstveni događaj na razini župa, grada Sarajeva, Vrhbosanskog bogoslovnog sjemeništa te Nadbiskupske rezidencije.⁴⁵ Vrhbosanska katolička bogoslovija tom zgodom dobila je prošireno ulazno stubište, a nadbiskupska rezidencija obnovu jednog dijela zgrade i dizalo kojim se Papa trebao uspinjati u svoj privremeni stan u Sarajevu. Papa se u zračnoj luci Sarajeva susreo s predstavnicima građanskih vlasti, a zatim provezao od aerodroma do katedrale glavnom ulicom koja je za tu zgodu bila ukrašena Papinom slikom veličine 9 x 6 m na balkonu zgrade gdje je u vrijeme socijalizma običavala stajati slika Tita o državnim praznicima. U katedrali je Papa sa svećenicima, redovnicama i kandidatima za duhovna zvanja pjevao Vespere i održao nam prigodno očinsko slovo. U Vrhbosanskoj bogosloviji večerao je s uzvanicima te saslušao pozdravnu riječ našeg nadbiskupa. Ujutro 13. travnja pohodio je tri člana predsjedništva BiH, saslušao njihov pozdrav i uzvratilo govorom u kojem je izrazio da BiH može biti jedna država, ako odgovorni nadu put za život u međusobnom poštovanju i dijalogu. Na stadionu Koševo predvodio je koncelebriranu misu za oko 70.000 hodočasnika po veoma hladnom vremenu. U nadbiskupskoj rezidenciji susreo se s biskupima BKBiH te im preporučio da, uz duhovnu brigu za vlastite vjernike, njeguju ekumenizam i međureligijski dijalog. Susreo se odvojeno s vjerskim poglavarima pravoslavaca, muslimana i Židova u našem gradu. Predstavnicima katoličkog Caritasa, muslimanskog Merhameta, pravoslavnog Dobrotvora i židovske Benevolencije dodijelio je "Medunarodnu nagradu za mir Ivan XXIII." te ih pohvalio što se u djelu skrbi za najslabije i nemoćne nadahnjuju "načelom dostojanstva svake osobe i solidarnosti među ljudima".⁴⁶ Na sarajevskom aerodromu s njime se u ime predsjedništva oprostio Krešimir Zubak navodeći misao iz Papina govora o 50. obljetnici UN-a o zdravoj ravnoteži između općeg i posebnog pri uređenju država i nacija. Prema protokolu, oni koji su bili određeni za ispraćaj Pape, pristupili su da se osobno s njime rukuju a Papin ih je fotograf vješto slikao. Tako imam jednu od najljepših fotografija koju sam uokvirio i izložio u svom stanu da me stalno podsjeća na taj nezaboravni događaj.

⁴⁵ Usp. Msgr. R. PERIĆ, "Zašto Papa u Sarajevu (predavanje održano u Mostaru 24. ožujka 1997.)", u: *Vrhbosna 1997.*, 89-92. "S Petrom naših dana slavimo Kristovu pobjedu nad zlom. Čestitka vrhbosanskih biskupa za Uskrs 1997.", u: *ondje*, 117. "Priopćenje s izvanrednog zasjedanja Biskupske konferencije BiH - Sarajevo, 7. travnja 1997.", u: *ondje*, 102.

⁴⁶ I. TOMAŠEVIĆ - T. VUKŠIĆ (priv.), *Papa u Sarajevu*, Nadbiskupski ordinarijat vrhbosanski, Sarajevo 1997., str. 83-84.

Sveta Stolica ubrzo je objavila knjigu o Papinu pohodu Sarajevu sa slikama u boji te govorima Pape i onih koji su ga službeno pozdravljali na talijanskom, francuskom i engleskom.⁴⁷ U studenom iste godine izašla je u velikom formatu i sa slikama u boji knjiga koja sadrži sve Papine govore na hrvatskom izvorniku s predgovorima kardinala Puljića i Sodana, analitičkim prikazom biskupa Sudara i sažetkom knjige na talijanskom, njemačkom i engleskom.⁴⁸ U organizaciji BKBiH te naših dviju teologija u Sarajevu, održan je 21. studenog 1997. studijski dan o Papinim govorima u Sarajevu sa sedam predavanja. Sve ove referate plus radove dr. Tome Vukšića "Ekumenski i međureligijski aspekti pastoralnoga pohoda pape Ivana Pavla II. Sarajevu" i biskupa Sudara "I nemoguće je moguće" Ordinarijat je izdao u ponovljenom izdanju knjige *Papa u Sarajevu*.⁴⁹ Kardinal je u predavanju 5. lipnja 1997. u Hrvatskom društvu za znanost i umjetnost u Sarajevu iz Papinih govora prilikom pohoda Sarajevu izvukao neke naglaske koje smatra važnima za cijelu zemlju te za različite pripadnike Crkve u našim prilikama.⁵⁰ Svi biskupi BiH uputili su 26. listopada 1997. pastirsko pismo: "Božja zora već je među nama", u kojem sažimaju iz Papinih govora misli i preporuke njima biskupima, zatim svećenicima i osobama posvećenog života te vjernicima - laicima. Ovom poslanicom htjeli su sebe, svećenike i vjernike potaknuti na trajno vrednovanje i življenje Papinih smjernica.⁵¹ Članovi BKBiH u pastirskom pismu "Godišnjica Papina pohoda" od 3. travnja 1998. izvukli su iz Papinih govora temu vjere, radosti i nade te zahvalili svima koji su "došli na povijesni susret s Papom i svojom osobnom prisutnošću uzveličali ovaj događaj".⁵² Na prvu godišnjicu stavili smo kamene ploče u katedrali i na ulazu u nadbiskupsku rezidenciju s natpisom na hrvatskom i latinskom u trajni spomen na ovaj povijesni i prvorazredni vjerski događaj u našoj nadbiskupiji.

3. Program katoličkih škola

Isusovci su, na sugestiju nadbiskupa Stadlera, u Travniku sjemenišnu gimnaziju primali i dake koji nisu kanili postati svećenici. Na nad-

⁴⁷ *Sarajevo. Pope John Paul II in the City that symbolizes our century*, Libreria Editrice Vaticana 1997., 203 stranice.

⁴⁸ Z. FILIPOVIĆ, *Sveti Otac Ivan Pavao II. u pastirskom pohodu 12. i 13. travnja 1997. - Sarajevo, Bosna i Hercegovina*, Nadbiskupski ordinarijat vrhbosanski, Sarajevo 1997.

⁴⁹ Usp. I. TOMAŠEVIĆ - T. VUKŠIĆ (prir.), *Papa u Sarajevu*, str. 129-285.

⁵⁰ *Vrhbosna* 1997., 181-186.

⁵¹ *Vrhbosna* 1997., 379-385.

⁵² *Vrhbosna* 1998., 230-231.

biskupovu molbu u Sarajevu Kćeri Božje ljubavi, Milosrdnice sv. Vinka Paulskog te kasnije i Služavke Malog Isusa vodile su osnovne i zanatske škole za žensku djecu. Do konca Drugoga svjetskog rata postojale su na području nadbiskupije tri katoličke gimnazije (Sarajevo, Visoko, Travnik⁵³) te petnaestak osnovnih i zanatskih škola koje su vodile redovnice (Brčko, Breške, Bugojno, Dolac, Pale, Sarajevo, Tuzla, Zenica...). Kad su komunisti u svibnju 1945. preuzeli vlast, dokinuli su sve privatne škole te nacionalizirali crkvene zgrade u kojima su djelovale te škole. Ponekad su i samostani proglašavani sastavnim dijelom tih škola pa su sestre morale na ulicu, odnosno presvući se u civilnu odjeću kao uvjet za nastavak rada u istoj školi ili dobivanje drugog državnog posla.

U izbornoj kampanji 1991. god. čelnici novih partija obećali su punu slobodu djelovanja vjerskim zajednicama, što za nas katolike uključuje i slobodu osnivanja i vođenja katoličkih škola. Nadbiskup Puljić povjerio je Komisiji za povrat oduzete crkvene imovine i Odboru za osnivanje katoličkih školskih centara na čelu s pomoćnim biskupom Sudarom pripremu političkih kontakata i pravnih nacrti za otvaranje Katoličkih školskih centara. Jedina mogućnost u Sarajevu bila je u kojoj od oduzetih sestarskih zgrada, ako građanske vlasti dopuste povrat i prije novog zakona, a sestre prihvate uvjete koji su realni prema procjeni Odbora. Tako je, u dogovoru s upravom Hrvatske provincije Kćeri Božje ljubavi u Zagrebu, odlučeno da se još u toku rata u dijelu zgrade u Ulici Mehmed-paše Sokolovića br. 11, što je nekadašnji sestarski Zavod sv. Josipa, u Sarajevu otvori Katolički školski centar (KŠC). Vlasti su dopustile da Nadbiskupija popravi dio zgrade u kojem nisu bile izbjeglice te da tu otvori školu prema programu koji će zadovoljiti državne kriterije za priznavanje svjedodžbi. Katolički školski centar "Sv. Josip" otvorio je nadbiskup vrhbosanski 19. studenog 1994., dok je ratna neizvjesnost još visjela nad Sarajevom. Svečanosti otvaranja prisustvovao je gradonačelnik Tarik Kupusović i drugi uglednici, a biskup Sudar, kojemu je ordinarij povjerio da bude promicatelj katoličkog školstva u nadbiskupiji, najavio je da će u 1700 kvadratnih metara obnovljenog dijela zgrade biti smještene tri škole: Osnovna, Opća ili realna gimnazija te Srednja medicinska. Naglasio je kako Crkva svojim škola-

⁵³ Franjevci u Visokom i isusovci u Travniku primali su u sjemenišnu klasični gimnaziju i "vanjske" dake. Prema Draganovićevu *Općem šematizmu Katoličke crkve u Jugoslaviji 1939.*, str. 141 i 416 u Travniku je bilo 177 a u Visokom 187 vanjskih daka. Sestre milosrdnice, u Zavodu sv. Vinka u Sarajevu, vodile su od 1941. do 1945. god. žensku gimnaziju u koju je u kolovozu 1944. bilo upisano 215 djevojaka. Usp. S. B. VRAČIĆ - S. A. KOVAČIĆ, *Sestre milosrdnice sv. Vinka Paulskoga s kućom maticom u Zagrebu 1845.-1995.*, svz. II: *Družbine filijale*, Družba sestara milosrdnica, Zagreb 1998., str. 452.

ma želi služiti čovjeku, naviještati istinsko svitanje te ozdravljati sadašnjost radi spasavanja zajedničke budućnosti. Citirajući jedan tekst Antuna Kneževića, najavio je kako Nadbiskupija želi da “u ovu školu idu djeca svih vjerozakona i naroda da se nauče skladovati te u budućnosti skladaju”.⁵⁴ Služba ravnatelja cijelog KŠC u Sarajevu povjerena je kanoniku dr. Peri Pranjicu. Odbor se pod vodstvom biskupa Sudara i uz aktivnu suradnju svojih djelatnika dao na izradu školskog programa. Obrazovno-odgojni plan i program ovoga i drugih biskupijskih KŠC nije ropska kopija programa državnih škola niti hrvatskih nacionalnih škola koje su nastajale na području hrvatske civilne i vojne kontrole a preuzimale su program Republike Hrvatske. To je katolički i doista europski program pa s pravom svoje škole nazivamo “Školama za Europu”.

Kad je rat završio i državna osmoljetka “Silvije Strahimir Kranjčević”, koja je do izbijanja rata bila smještena u oduzetu crkvenu zgradu, tražila povratak u svoje službeno sjedište, dogovoreno je da se ta škola premjesti u jednu drugu zgradu te da joj Nadbiskupija dadne određenu svotu novaca za obnovu i adaptaciju novog sjedišta. Problem je, naime, u tome što nova vlast još nije donijela zakon o denacionalizaciji, nego samo dopustila da nekoliko bivših crkvenih zgrada u Sarajevu i drugdje mogu ponovno koristiti crkvene ustanove. Obnovljena je sva zgrada i ispunjen je svaki kutak, a broj đaka narastao na oko 1200, tako da se nastava morala odvijati prije i poslije podne. Ujesen 1998. izdvojeno u Aziće, na području župe Stup područno odjeljenje osmoljetke, kojemu je za ravnatelja postavljen vlč. Tomo Mlakić, i ono u ovoj školskoj godini ima 430 đaka. U svibnju 1998. dr. Pero Pranjic imenovan je ravnateljem KŠC Travnik, a služba ravnatelja KŠC u Sarajevu povjerena je kanoniku Anti Meštrovicu.

U Zenici su sestre Klanjateljice Krvi Kristove od 1903. do 1946. god. vodile katoličku školu u svojoj zgradi. U dogovoru s njihovom upravom u Zagrebu Nadbiskupija je kod građanskih vlasti u Zenici početkom 1995. god. isposlovala da se sestarska školska zgrada vrati na raspolaganje Crkvi. Tijekom proljeća i ljeta zgrada je temeljito obnovljena, a 30. rujna otvoren je u njoj KŠC “Sv. Pavao” pod ravnateljstvom mr. Luke Tunjića. U ovoj školskoj godini u osmoljetku i gimnaziju toga KŠC upisano je 530 đaka. Kako je zgrada premalena, tijekom 1999. god. poduzeti su koraci za dobivanje potrebnih dopuštenja kako bi se na terenu, koji je vlasništvo sestara, podiglo dodatno krilo zgrade. Radovi su počeli 2000. god. i postoje izgledi da se ujesen ove 2001. đaci i nastavnici usele u nove prostorije koje obuhvaćaju 3.650 kvadratnih metara.

⁵⁴ *Vrhbosna* 1994., 80-81.

Majka Franciska Lechner, utemeljiteljica Družbe Kćeri Božje ljubavi, na molbu nadbiskupa Stadlera, otvorila je u Tuzli 1883. god. školu koju su njezine sestre vodile do ukidanja 1946. god.⁵⁵ S nadom da će na zemljištu, gdje je nekoć stajala sestarska škola, u novim političkim prilikama moći izgraditi i voditi KŠC, Nadbiskupija je u jesen 1995. otvorila katoličku gimnaziju "Sv. Franjo". U razgovorima promicatelja školstva biskupa Sudara s predstavnicima općinskih vlasti u Tuzli odlučeno je da škola proradi kao "podstanar" u postojećoj državnoj školi koja je izgrađena na sestarskom zemljištu i tako će ostati dok se naša zgrada ne napravi. Zbog prostorne skučenosti, broj đaka je ograničen. Prvim upraviteljem imenovan je fra Mladen Jozić, koji je tada bio jedan od pastoralnih djelatnika tuzlanske župe. Kad je njega provincijal premjestio na drugu službu, ravnateljem je imenovan fra Martin Antunović koji tu službu i sada obavlja. Da bi "iscijedio" sve dozvole nužne za početak gradnje novog školskog centra, biskup Sudar morao je uložiti posebne napore u dogovore s općinskim vlastima Tuzle. Konačno je u srpnju 1999. mogla početi gradnja nove zgrade za budući KŠC u Tuzli, a vlč. Josip Batinić imenovan je ravnateljem KŠC u izgradnji. Međutim, tijekom prošle godine javile su se nove teškoće, ali postoje utemeljeni izgledi da će se problemi riješiti te da se u novoj zgradi uz već postojeću gimnaziju otvori osmoljetka i kasnije informatička srednja škola. U ovoj školskog godini upisano je u KŠC u Tuzli 229 gimnazijalaca i u njemu je zaposleno 29 djelatnika.

Iako je Konjic na području Mostarsko-duvanjske biskupije, pokazala se potreba da Vrhbosanska nadbiskupija u tom gradu s muslimanskom vojnom i građanskom kontrolom otvori školu kako bi malobrojne katoličke obitelji iz okolnih sela, koja pripadaju pod Vrhbosansku nadbiskupiju, mogle u nju slati svoju djecu na osnovno školovanje. U mjesecima nakon okončanja vojnog sukoba između Bošnjaka i Hrvata u tom kraju te obitelji su bile u dilemi, kakva ih budućnost čeka na području muslimanske vlasti. Uz pristanak mostarskog ordinarija, naša je nadbiskupija pristupila osnivanju katoličke osmoljetke u Konjicu sa željom da zadrži malobrojne preostale obitelji i potakne druge da se počnu vraćati. Škola je otvorena u rujnu 1997. u zgradi državne "Prve osnovne" a plan i program je kao u ostalim katoličkim školama nadbiskupije. Ravnateljem je imenovan vlč. Anto Ledić koji svoj posao obavlja s puno takta i ljubavi. Škola još nije verificirana kod županijskih prosvjetnih vlasti zato što muslimanima smeta program koji nije sasvim kao u državnim školama, a Hrvatima u vlasti te

⁵⁵ Za povijest djelovanja ove družbe u Vrhbosanskoj nadbiskupiji usp. S. M. A. CARATAN - S. M. B. MUTIĆ, *Provincija Božje providnosti Družbe kćeri Božje ljubavi 1882.-1982.*, Knjižnica Zbornika "Kačić" br. 10, Split-Zagreb 1982.

županije smeta što se škola ne zove hrvatskom. U ovoj školskoj godini upisana su u nju 52 daka i u njoj radi 18 djelatnika. Ako se ne osiguraju stalna materijalna sredstva za financiranje, u jesen će ova škola morati biti zatvorena.

Nadbiskup je opetovano tražio od bošnjačkih građanskih vlasti da zgradu Dječakog sjemeništa i gimnazije u Travniku, u kojoj su se od 1882. do 1944. školovale tisuće srednjoškolaca BiH svih vjera i narodnosti, oslobodi za ponovno služenje njezinoj prvotnoj namjeni. Komunističke su vlasti u toj zgradi otvorile osnovnu i dvije srednje škole, a tijekom rata 1991.-1995. god. u jednom dijelu zgrade sadašnje su vlasti smjestile Bošnjake muslimane koji su bili protjerani s područja pod srpskom ili hrvatskom kontrolom. Vrijeme od 15. travnja 1996. do 15. travnja 1997. travnički župnik Pavo Nikolić slavio je sa svojim župljanima i cijelom Nadbiskupijom kao Godinu Petra Barbarića. To je kod katolika Hrvata BiH ponovno privuklo pažnju na Travnik kao nekadašnji važan školski centar.⁵⁶ Zahvaljujući intervencijama visokih predstavnika međunarodne zajednice u zemlji i inozemstvu, u proljeće 1998. kad su izbjeglice bile izmještene iz naše zgrade, trećina zgrade predana je Nadbiskupiji. Dr. Pero Pranjić preuzeo je, kao ravnatelj KŠC "Petar Barbarić" u izgradnji, zadaću da taj dio zgrade osposobi za nastavu do jeseni.⁵⁷ Tijekom radova otkriven je metalni lijes s tijelom Petra Barbarića, koji su komunisti sakrili kako bi odvratili "ilegalno" hodočašćenje u podrum škole gdje je lijes ostao 1946. god. Naši su biskupi taj lijes 23. srpnja svečano položili u sjemenišnu crkvu sv. Alojzija te otvorili novo razdoblje štovanja ovog svetog sjemeništarca.⁵⁸ Svečano otvorenje KŠC Travnik s osmoljetkom i gimnazijom bilo je 28. rujna 1998. Tada su prva dva razreda sjemeništarca smještena u Travnik i time je ova ustanova ponovno počela vršiti svoju prvotnu zadaću.⁵⁹

Na žalost, unatoč svim intervencijama da nam općina Travnik isprazni i preostali dio sjemenišne zgrade, rezultata još nema. Bošnjačke općinske vlasti govore da nemaju kamo smjestiti škole koje sada djeluju u našoj zgradi. Na prijedlog dr. Pere Pranjića da škole smjeste u sadašnju vojarnu, koja ne mora biti u gradu, odgovaraju šutnjom. U ovoj školskoj

⁵⁶ Posebna atrakcija programa bili su hrvatski biskupi koji su kroz tu godinu propovijedali svakog mjeseca na dan Petrove smrti. Usp. *Vrhbosna* 1998., 146-147.

⁵⁷ Usp. "Osnivanje Katoličkog školskog centra 'Petar Barbarić' u Travniku", u: *Vrhbosna* 1998., 277-278.

⁵⁸ Usp. *Vrhbosna* 1998., 565-569.

⁵⁹ Usp. popis sjemeništaraca - 10 u prvom i 6 u drugom razredu po župama iz kojih potječu, u: *Vrhbosna* 1998., 744.

godini u Travnik je upisano 649 daka, od toga 453 u osnovnoj i 196 u gimnaziji. Među gimnazijalcima njih 31 su sjemeništari, od toga 26 kandidati Vrhbosanske nadbiskupije. Djelatnika u ovom KŠC ima 53.

Salezijanci su došli u Žepče u rujnu 1995. da pripreve što je potrebno za otvaranje katoličke škole namijenjene zanatlijama. Uz pomoć svoje subraće izvana uspjeli su podići potrebnu zgradu te počeli s nastavom u jesen 1999. U njihovu KŠC smještena je Zanatska srednja mješovita škola i gimnazija. Ravnatelj Mirko Barbarić rekao mi je u telefonskom razgovoru 19. siječnja da u ovoj školskoj godini imaju 392 učenika i oko 40 djelatnika. Dosada su bili na budžetu hrvatske općine Žepče, ali se općina po odredbi visokog predstavnika Petritscha morala uključiti u zenički kanton pa se sada bore za financiranje iz županijskog budžeta.

Biskup Sudar predstavio je katoličkoj javnosti i drugim zainteresiranim osobama program naših škola tekstem: "Katoličke multietničke i multivjerske škole u BiH za Europu."⁶⁰ Tekst je preveden na glavne europske jezike i biskup ga daje zainteresiranim pojedincima i predstavnicima institucija. Iz njega je razvidno da se naše škole uklapaju u lanac postojećih katoličkih škola u Europi te da u načelu primamo i dake koji nisu katolici niti Hrvati. To dosada ide u Sarajevu te vrlo malo u Zenici i Tuzli. U Sarajevu u našu školu idu 23 daka stranih djelatnika zato što su uvjereni da njihova djeca u njoj dobivaju dobru izobrazbu. Sjećam se da je prošle jeseni "Oslobodenje" donijelo kratki razgovor s jednom djevojkom muslimankom koja je u sarajevskom KŠC čekala na ponovljeni prijemni ispit iz engleskog, kako bi bila primljena u gimnaziju. Na upit novinara, zašto ponovno želi upis u ovu školu kad može ići u druge gimnazije u gradu, odgovorila je da gimnazijalci koji tu završe uspješno polažu prijemne ispite za fakultete, a ona svakako želi studirati. Amna Muharemović, na svečanosti podjele svjedodžba petoj generaciji maturanata gimnazije KŠC u Sarajevu, rekla je: "Katolički školski centar je i dom za sigurnost i oslonac za budućnost. Mi ćemo biti njen ponos, a sa ovdje naučenim znanjem bit ćemo ljudi u službi dobrote."⁶¹

Da bi održao pedagošku i stručnu visinu naših škola, biskup Sudar svakog ljeta organizira i financira seminar za djelatnike svih naših škola na kojemu pozvani stručnjaci izlažu odabrane teme. Seminar 2000. god. održan je u hotelu na Jahorini a teme su mu bile "Hrvatski književni jezik", zatim "Uloga vjernika laika u odgoju i obrazovanju". Biskup je u nagovoru djelatnicima pomogao da ocijene prijedeni put te da se osnaže za nove korake. Između ostaloga postavio je svima pitanja iz kojih se vidi

⁶⁰ *Vrhbosna* 1998., 144-146.

⁶¹ Izjava objavljena u *Oslobodenju*, subota, 26. lipnja 1999.

svrha ovih škola: “U kojoj mjeri ostvarujemo cilj zbog kojega su ove škole osnovane? Koliko je stvarne, posviješćene ljubavi prema ovim školama? Što to konkretno znači voljeti ove škole? Smijemo li usporediti stanje duha i poleta na prvom i ovom seminaru? Ima li u našim školama onog presudnog ‘koraka više’ ili smo se spustili na čistu profesionalnu, prosječnu razinu pa ponekad i ispod nje?”⁶² Uz ovaj godišnji stručni seminar svaki od centara svojim djelatnicima priređuje jednom mjesečno duhovnu obnovu.

U školskoj godini 2000./2001. upisano je u sve naše škole 2946 đaka i u njima djeluje oko 250 učitelja, nastavnika i profesora. Odakle se sabiru materijalna sredstva za njihove plaće i uzdržavanje zgrada? U sarajevskom i tuzlanskom kantonu iz kantonalnog budžeta stižu sredstva za plaće nastavnika, ali u Zenici kanton pokriva samo 40 % troškova za plaće, a u Travniku oko 30 %. Inače, škole troše oko četiri i po milijuna KM godišnje. Glavni sakupljač razlike od onoga što županije daju do onoga što se stvarno potroši jest biskup Sudar. Glavni veći donatori su “Renovabis” iz Njemačke i Biskupska konferencija Italije. Uz to biskup prihvaća pozive na predavanja ili u pastoralnu akciju te prilikom takvih pohoda izlaže potrebe naših škola i moli nastavak pomoći. Da bi na nečija vrata smio ponovno pokucati, mora podnijeti račun kako su utrošena do tada darovana sredstva. On to marljivo i strpljivo čini i s pravom zaslužuje da cijenimo njegovo zalaganje za ovaj program. On vodi i program za izgradnju porušениh crkvenih građevina u našoj nadbiskupiji i teško mu pada kad neki dosadašnji donatori odustaju od nastavka financiranja pojedinog objekta zato što računi nisu transparentni. Iz svoga iskustva praćenja kardinala na pohode u inozemstvo znam da se vanjski donatori žale na crkvene pojedince i ustanove iz bivših socijalističkih zemalja što neuredno ili prekasno dostavljaju račune o ulaganju darovanih sredstava.

4. Biskupijski prezbiteri i Caritas

Za vrijeme devetogodišnje službe duhovnika u zadarskom Dječaćkom sjemeništu (1978.-1987.), Vinko Puljić bio je odgojitelj brojnim kandidatima Vrhbosanske nadbiskupije te ih pohadao tijekom ljetnih praznika u njihovim župama. Kad je imenovan nadbiskupom, mnogi od njegovih bivših đaka već su bili svećenici a neki su još studirali teologiju. Zato je s puno radosti i pastirske brige u propovijedi na dan ustoličenja rekao:

⁶² T. MLAKIĆ, “Gdje su i kamo idu katoličke škole pet godina nakon osnivanja?”, Izvještaj o seminaru održanom od 16. do 19. kolovoza 2000., str. 3. Tekst objavili KTA i *Glas Koncila* 2000.

“Volimo, braćo svećenici, i nadalje ovu Crkvu koja nas šalje, ostvarujmo svoje zvanje i poslanje darujući se Kristu u ovom konkretnom vremenu i prostoru.”⁶³ Koliko sam mogao ustanoviti, u godini njegova preuzimanja službe Vrhbosanska nadbiskupija imala je 193 inkardinirana svećenika. Nama, svojim suradnicima u Ordinarijatu, povjerio je da su mu odgovorni ljudi u Kongregaciji za evangelizaciju skrenuli pažnju na prevelik broj dijecezanskih svećenika koji djeluju izvan dijeceze te upozorila da ne bi trebao više davati dopuštenja za nove odlaske. To ga je potaknulo da u *Vrhbosni* 1991., br. 4, str. 257-258 objavi popis i tadašnje mjesto službovanja naših svećenika izvan nadbiskupije: dvanaestorica su bili u biskupiji Augsburg, šestorica u biskupiji Rottenburg-Stuttgart, šestorica u biskupiji Freiburg, petorica u biskupiji München, četvorica u biskupiji Melbourne, trojica u biskupiji Basel, po dvojica u biskupijama Dubrovnik, Rijeka, Zadar, Eichstädt, Osnabrück i Solwezi te po jedan u biskupijama Beč, Banja Luka, Chipata, Mainz, Münster, Paderborn, Perth, Stockholm i Zagreb. Svega 60 prezbitera izvan dijeceze, a samo je dr. Julijan Kozi-
nović od njih tada bio umirovljenik.

Kako je rastao broj zaređenih u ovih 10 godina? God. 1991. petorica: Luka Pranjić, Bono Tomić, Nikola Lovrić, Jakov Kajinić i Josip Grubišić; god. 1992. četvorica: Mirko Ikić, Ivo Ikić, Željko Čturić i Jozo Tomić; god. 1993. trojica: Andrija Janjić, Anto Ledić i Franjo Tomašević; god. 1994. trojica: Marko Mikić, Tomo Mlakić i Zdenko Spajić; god. 1995. dvojica: Ivica Mršo i Marko Zubak; god. 1996. trojica: Zvonko Martić, Ilija Orkić i Juro Šantor; god. 1997. šestorica: Anto Dominković, Zlatko Ivkić, Ilija Marinović, Ivo Paradžik, Josip Senjak i Darko Tomašević; god. 1998. devetorica: Sladan Ćosić, Miroslav Karatović, Filip Maršić, Šimo Maršić, Marijan Orkić, Fabijan Stanušić, Viktor Šošić, Željko Vlajić i Andrija Župarić; god. 1999. trojica: Pero Brajko, Marinko Mrkonjić i Mirko Šimić; god. 2000. petorica: Marinko Antolović, Ivan Jukić, Donald Marković, Josip Majić i Željko Marić. Svega dakle 43 nova svećenika u deset godina.

Kako je bilo s onima koji su kroz ovo vrijeme završili svoje zemaljsko proputovanje? Godine 1991. trojica: Jakov Kovačević (16. 1.), Mili-drag Bujas (17. 5.) i Josip Lušić (10. 10.); god. 1992. dvojica: dr. Anto Lutter (23. 6.); Nikola Burić (21. 6.); god. 1993. trojica: Mato Ivkić (22. 6.), Anto Bajić (6. 11.) i Vlado Jurjević (25. 11.); god. 1994. dvojica: msgr. dr. Marko Jozinović, umirovljeni nadbiskup (11. 8.) i Josip Kalčik (30. 4.); god. 1995. dvojica: Božo Markotić (9. 4.) i dr. Zvonimir Baotić (19. 12.);

⁶³ *Vrhbosna* 1991., 1, 21.

god. 1996. četvorica: Josip Kasić (25. 1.), Florijan Čulinović (15. 9.), Franjo Pilić (2. 10.) i Luka Janjić⁶⁴ (17. 12.); god. 1997. jedan: Petar Krajina (17. 1.); god. 1998. trojica: Jozo Matković (14. 2.), Nikola Pranjić (11. 7.) i Zvonimir Rajič (12. 8.); god. 1999. dvojica: Stipo Jularić (29. 4.) i Franjo Bulić (7. 6.); god. 2000. trojica: Josip Džajkić (13. 8.), Josip Kudić (22. 10.) i Ivan Mršo (30. 11.). Svega, dakle, 26 umrlih svećenika od početka 1991. do konca 2000.

U siječnju 2001. imamo 219 biskupijskih prezbitera. Od toga 15 u mirovini, 7 na studiju, 18 na privremenom boravku ili službi u različitim biskupijama Hrvatske, 33 na službi u Njemačkoj, 5 na službi u Australiji, 5 na službi u Austriji, po dva na službi u Švedskoj i Švicarskoj te jedan u Kanadi.

Vrhbosanska katolička bogoslovija bila je zbog ratnih neprilika u Sarajevu izmještena u Bol, na otoku Braču, od studenog 1992. do listopada 1996. U samoj zgradi bogoslovije ostala su tri svećenika koji su pažljivo puštali na privremeni smještaj samce protjerane iz dijela Sarajeva pod srpskom okupacijom, kako poslije rata ne bi morali tražiti smještaj za cijele obitelji. U ratnim je godinama u Vrhbosanskoj katoličkoj bogosloviji bilo i sjedište Hrvatskog kulturnog društva "Napredak" kojemu od obnove u 1990. god. do danas predsjedava naš svećenik i profesor dr. Franjo Topić. Napretkovi djelatnici razvijali su uz kulturnu također i humanitarnu pomoć pa su objavili desetine knjiga, organizirali stotine koncerata i sportskih priredbi, ali i podijelili tisuće paketa potrebnima. Napredak je izdao dvije knjige nadbiskupovih poslanica i intervju⁶⁵ te jednu knjigu prigodom njegova imenovanja za kardinala.⁶⁶ Zahvaljujući građevinskom odboru koji je predvodio biskup Sudar, odmah po završetku rata pristupili smo temeljitoj obnovi zgrade Vrhbosanske katoličke bogoslovije koja je bila oštećena topovskim granatama i zubom vremena (zadnja skromna obnova bila je 1974. god.). Događene su u potkrovlju nove prostorije na bo-

⁶⁴ Na poticaj Nadbiskupa, s kojim je pokojnik neko vrijeme zajedno djelovao kao prefekt sjemeništara u Zadru, izdana je knjižica: L. JANJIĆ, *Putovanka kroza život. Poezija i proza*, Nadbiskupski ordinarijat vrhbosanski, Sarajevo 1998., 131 str. Tekstove jezično pregledao prof. don Ilija Drmić.

⁶⁵ V. PULJIĆ, *O stradanjima s nadom. Misli... stajališta... poruke...*, HKD Napredak, Sarajevo 1994., 296 str., džepnog formata. Ta knjiga prevedena je i na engleski: *Suffering with Hope. Appeals/Addresses/Interviews*, HKD Napredak, Zagreb 1995., 191 str. Prevedena je i na talijanski: *Non cancellate l'uomo. Un grido di speranza da Sarajevo*, Città Nuova, Roma 1997. *O stradanjima s nadom*, II., HKD Napredak, Sarajevo 1997.

⁶⁶ Msgr. P. SUDAR i dr., *Prvi grimiz. U spomen na imenovanje prvog kardinala iz Bosne i Hercegovine*, HKD Napredak, Sarajevo 1995., 141 str.

goslovskom i profesorskom katu, u bogoslovske sobe uvedeni su mokri čvorovi, postavljena je nova vodovodna i električna instalacija. Pri podastiranju molbi za popravak bogoslovije nadbiskup je donatorima najavljivao da će ona uz smještaj i školovanje svećeničkih knadidata iz četiriju biskupija Vrhbosanske metropolije služiti i kao centar permanentne nabrazbe za kler i laike. Ona tome zaista i služi, jer se u njoj odvijaju sljedeći svećenički skupovi jednom godišnje: skup svih prezbitera koji djeluju u nadbiskupiji, skup biskupijskih prezbitera, katehetski dan nadbiskupije, duhovne vježbe za svećenike, susret ministranata. Više puta u godini organiziraju se simpoziji, tribine, akademije, predavljanja knjiga, okrugli stolovi.

Uz uobičajene teškoće pastoriziranja u poratnim prilikama svim biskupijskim prezbiterima zajednički je problem zdravstveno osiguranje. Zbog sadašnje podjele na dva entiteta i usmjerenost zdravstvenih osiguranika na županijsku razinu nije moguće načiniti zajednički ugovor sa središnjicom na razini države pa onda plaćati za sve. Preostaje da svaki svećenik koristi mogućnost privatnog osiguranja koje sada u sarajevskom kantonu iznosi 50 KM mjesečno. Kad dospijemo u mirovnu bilo zbog teške bolesti bilo zbog godina, nadbiskupija nam nudi smještaj te potpunu njegu u Svećeničkom domu pri Vrhbosanskom bogoslovnom sjemeništu u Sarajevu. Na to imamo pravo, a smještaj i njega drugdje je stvar osobnog dogovora.

Kad govorimo o svećenicima i župama u ovih deset godina nadbiskupa Puljića, valja spomenuti nadbiskupovu osobnu vizitaciju župa u pet godina od svršetka rata. Na početku godine on načini plan kanonskih vizitacija te skupnog pohoda župnika pojedinog dekanata Ordinarijatu i ordinariju i to objavi u *Vrhbosni*. Dosada je nadbiskup obavio kanonsku vizitaciju svih *pohodivih* župa (većina onih u derventskom dekanatu još nisu pohodive, jer nema vjernika u njima). Pri tome slavi misu sa župljanima koji toga dana mogu doći u crkvu, susreće se s mladima, pastoralnim ili ekonomskim vijećem, s pastoralnim djelatnicima župe. Dakako da pregleđa i knjige. U tjednima nakon takvog pohoda šalje župniku pismo s pohvalom za ono što je našao dobro i molbom da ispravi ono što nije bilo u redu. Ovaj nadbiskup također želi biti na raspolaganju svećenicima za osobne razgovore. Živim u njegovoj rezidenciji već deset godina i skoro svakog dana vidam biskupijske svećenike i franjevce kako ulaze u nadbiskupov ured ili iz njega izlaze.

Mi stariji sa zebnjom se sjećamo da je u vrijeme komunističke vlasti Crkvi bila zabranjena svaka organizirana prosvjetna i socijalna djelatnost, kao škole, bolnice, starački domovi, dječji vrtići. Ipak se s ponosom i radošću sjećamo da je u svakoj našoj župi postojao "Kruh sv. Ante" kao milostinja za siromašne župljane, a savjesni crkveni oci predlagali su župniku koje

obitelji trebaju pomoć prije Božića i Uskrsa ili u izvanrednim nezgodama. Jest bio zabranjen organizirani Caritas na razini biskupije i države, ali su revni i maštoviti svećenici našli načina da motiviraju vlastite vjernike za pomaganje bolesnika i siromašnih u vlastitom susjedstvu. U ljetu 1990. bilo je jasno da komunistička partija tolerira novonastale de-mokratske stranke koje su se spremale na izbore te u svoj program uvrstile i punu slobodu djelovanja vjerskih zajednica. U takvom ozračju apostolski administrator mons. Ćiril Kos obnovio je Caritas Vrhbosanske nadbiskupije 13. kolovoza 1990. te mladomisnika Pavu Šekeriju imenovao prvim direktorom.⁶⁷ U roku od dva mjeseca vlč. Šekerija je poradio na uređenju magazinskih i uredskih prostorija u podrumu nadbiskupske rezidencije te u jednom pismu, objavljenom u *Vrhbosni* 4, 1990. predstavio planove za rad Caritasa i predložio: "U propovijedima i katehezama trebali bismo odgajati vjernike za karitativnu djelatnost na razini župe i nadbiskupije, ne samo u slučaju velikih katastrofa - kao što je bila nesreća u Kreki - nego i redovito, jer gdje god kršćani žive organizirani u župe i biskupije, tamo karitativno djeluju."⁶⁸

Kad je u BiH buknuo rat, Caritas je morao učiti u hodu. Sarajevo je opsadom isključeno od mogućnosti normalnog komuniciranja s ostalim mjestima. Zato je nadbiskup odredio da direktor Šekerija u Splitu otvori podružnicu Caritasa preko koje će strani donatori upućivati hranu i druge artikle nužne za preživljavanje stanovništva u ratnim uvjetima. Ispostava u Splitu djelovala je od 6. svibnja 1992. do 9. studenog 1995.⁶⁹ Kako je Vrhbosanska katolička bogoslovija bila tijekom rata u Bolu na Braču, često sam nailazio u splitsku ispostavu našeg Caritasa i mogao vidjeti dio aktivnosti koje su preko tog ureda usmjeravane. Tisuće tona hrane ušle su tako u opkoljeno Sarajevo i druga ratna područja naše nadbiskupije. Dok je direktor sa suradnicima donatore i donacije prihvaćao u Splitu te ih često osobno pratio do mjesta isporuke, nadbiskup je 2. svibnja 1992. u Sarajevu imenovao mr. Tomu Kneževića dopredsjednikom Caritasa i on je, često uza životnu opasnost, pratio Caritasove konvoje od Kiseljaka preko Ilidže, koju su kontrolirale sprske oružane snage, u Sarajevo. Često je dolazio u konflikt s glavnim predstavnikom UNHCR-a, koji je kao djelatnik Komesarijata UN-a za izbjeglice inzistirao da njegov ured raspolaže hranom uvezenom i preko Caritasa. T. Knežević je na tom poslu ostao do 24. ožujka 1993., kada ga je naslijedio ekonom Vrhbosanske katoličke bogoslovije Franjo Tomić, koji je na tom poslu ostao do 8. kolovoza 1996.

⁶⁷ *Vrhbosna* 1990., 3, 46, dekret br. 1088/90.

⁶⁸ *Vrhbosna* 1990., 4, 35.

⁶⁹ Podatke zahvaljujem mr. Tomi Kneževiću koji kao jedan od bivših djelatnika sprema studiju o Vrhbosanskom Caritasu.

Anto Perić, povratnik iz misija i s privremenog djelovanja u nje-mačkoj pastvi, naslijedio je vlč. Šekeriju u službi direktora 12. listopada 1994. i nastavio vršiti tu službu do 7. kolovoza 1996. Kako je najamnina za magazinske prostorije našeg Caritasa u Splitu postajala sve skuplja, a uz to se i ljudi iz Herceg Bosne počeli previše plesti u djelovanje Vrhbosanskog Caritasa, osobito prilikom carinskog pregleda i određivanja kuda će biti upućena dospjela roba, nadbiskup je odlučio prenijeti na područje nadbiskupije vanjsku ispostavu Caritasa. U Prozoru, koji je tada bio na području Hrvatske republike Herceg Bosne ali je crkveno i dalje pripadao pod Vrhbosansku nadbiskupiju, adaptirana je napuštena zgrada bivše Poljoprivredne zadruge i u njoj otvoreno 9. studenog 1995. novo sjedište s uredima i magazinom. Vlč. Robert Ružić, koji je od 7. studenog 1994. bio pomoćnik direktoru Periću u Splitu, preuzeo je vođenje prozorske ispostave koja je djelovala do 7. kolovoza 1996. Tijekom rata u Đakovu je otvorena ispostava našeg Caritasa za izbjeglice i prognanike iz posavskih župa i nju je od 22. studenog 1996. vodio vlč. Filip Brajinović. Kad je 7. kolovoza 1996. novim direktorom Vrhbosanskog Caritasa imenovan vlč. Stipo Knežević, središnjica je ponovno prenesena u Sarajevo radi efikasnije suradnje s Ordinarijatom i župnicima.

Župnici i drugi svećenici, koji su s mukom preuzimali i pratili darovanu robu u svoje župe, s gorčinom se sjećaju sebičnosti pojedinih župljana koji su mislili da imaju pravo na pomoć, bez obzira na svoje imovinsko i stambeno stanje. Tako je župnik Dobretića, fra Nikola Bagarić, ubijen od jednog župljanina koji je tražio da preuzme Caritasovu robu i prodaje mještanima za novac. Drugi su bili maltretirani na kontrolnim točkama od različitih vojnika, a neke su pretukli njihovi nezadovoljni župljani. U ratnim i poratnim okolnostima nastao je mentalitet da Caritas postoji onda i ondje gdje ima nešto podijeliti. U međuvremenu su biskupi BiH odredili da se svake godine na treću nedjelju došašća slavi Nedjelja Caritasa kad se sva prikupljena sredstva stavljaju na raspolaganje Caritasu, a vjernicima biva upućena poruka o važnosti i smislu Caritasa. Sadašnji djelatnici Caritasa BKBiH kao i Caritasa Vrhbosanske nadbiskupije trude se odgojiti katoličke vjernike za dobrovoljno pomaganje potrebnih u vlastitoj sredini, za katoličko volonterstvo koje je vrlo razvijeno u demokratskim zemljama.⁷⁰

⁷⁰ Usp. poslanicu kardinala V. PULJIĆA, "Nove mogućnosti za formiranje djelatnika župnog Caritasa", za Nedjelju Caritasa 2000., *Caritas. List Caritasa u Bosni i Hercegovini* V (2000.), br. 2, 2-3.

5. Redovnice i redovnici u Nadbiskupiji

Neposredno prije početka rata 1992. god. u Nadbiskupiji je bilo 153 biskupijska svećenika, a u veljači 1994. bilo ih je 71. Svećenika redovnika bilo je 1992. god. 192, a 1994. god. 110. Redovnica je bilo 1992. god. 485, a 1994. god. 84.⁷¹ Na poticaj Svete Stolice 1996. god. odlučila je BKBiH da se na blagdan Prikazanja Gospodinova 2. veljače obilježava Dan posvećenog života u našim biskupijama.⁷² Nadbiskup je osnovao 7. siječnja 1998. Vijeće za redovništvo vrhbosanske nadbiskupije te za moderatora imenovao prof. Božu Odošića. Od tada ovo vijeće svake godine prigodnom akademijom te molitvom i misom u katedrali organizira proslavu Dana posvećenog života na razini Sarajeva. U Sarajevu je, naime, sjedište provincije Bosne Srebrene, nadalje ovdje je Franjevačka teologija te sjedište uprava triju provincija redovnica. Na akademiji za taj dan 1998. god. hercegovačka franjevka s. Samuela Bešker podnijela je referat: "Mozaik redovničkih karizmi u Vrhbosanskoj nadbiskupiji."⁷³

Iz objavljenih podataka razvidno je da su u nadbiskupiji franjevci najstariji i najbrojniji. Duhovni sinovi asiškog sirotana djeluju u Bosni već sedamsto godina.⁷⁴ Fra Nikola Bagarić, župnik u Dobretićima ubijen je 21. lipnja 1992., ali ga je "nažalost ubio župljanin u trenutku kad je župnik besplatno dijelio Karitasovu pomoć".⁷⁵ Dana 8. lipnja 1992. "neregularne srpske jedinice upale su u zgradu Franjevačke bogoslovije, profesore i sestre zatvorile u podrum, opljačkale novac i dragocjene predmete u kući, a zatim uselile svoju jedinicu u kuću."⁷⁶ Kako su telefonske veze bile poki-

⁷¹ Statistiku priredio dr. Pero Pranjčić. Usp. *Vrhbosna* 1994., 117.

⁷² Usp. *Vrhbosna* 1997., 40 i 422.

⁷³ Usp. *Vrhbosna* 1998., 147-152.

⁷⁴ Za osnovnu literaturu usp. fra I. GAVRAN, *Suputnici bosanske povijesti. Sedam stoljeća djelovanja bosanskih franjevaca*, Svjetlo Riječi, Sarajevo 1990.; M. KARAMATIĆ (ur.), *Sedam stoljeća bosanskih franjevaca 1291-1991. Zbornik radova*, Franjevačka teologija Sarajevo, Samobor 1994.; M. SEMREN, *Život i umiranje pod križem. Svjedočenje kršćanske i franjevačke duhovnosti bosanskih franjevaca*, Svjetlo Riječi, Sarajevo 2000.; Fra P. ANĐELOVIĆ, *Vjerni Bogu vjerni Bosni*, Rabic, Sarajevo 2000. M. KARLAU, *Žrtve i mučenici. Stradanja bosanskih franjevaca u Drugom svjetskom ratu i komunizmu*, Svjetlo Riječi, Sarajevo 1999.; A. S. KOVAČIĆ, *Bibliografija franjevaca Bosne Srebrene. Prilog povijesti hrvatske književnosti i kulture*, Svjetlost, Sarajevo 1991.

⁷⁵ *Vrhbosna* 1992., 179. Tajnik je zabunom stavio u "Kronici" da se ubojstvo dogodilo 4. lipnja. Usp. F. TOPIĆ - M. BRKIĆ - Z. SPAJIĆ - I. TOMAŠEVIĆ (prir.), *Katolička Crkva u Bosni i Hercegovini. Povijest, ratno stanje, osobe i institucije*, Glavni crkveni odbor za doček pape Ivana Pavla II., Sarajevo 1997., str. 20.

⁷⁶ *Vrhbosna* 1992., 180.

dane, ta je vijest tri dana putovala od Nedarića do nadbiskupske rezidencije. Kasnije se doznalo da su samopozvani gosti bili "Beli orlovi", pripadnici jedne od brojnih paravojnih srpskih postrojbi. Kasnije su milostivo dopustili da jedan autobus dođe po franjevce i vodi ih kamo oni žele. Franjevačka teologija djelovala je tijekom rata u Samoboru kraj Zagreba, odakle su uz redovnu nastavu profesori organizirali jedan simpozij u Zagrebu o uzrocima i posljedicama rata u BiH.⁷⁷ Od početka lipnja do sredine srpnja 1993. trajali su oružani sukobi bošnjačkih i hrvatskih snaga i oko Fojnice. U franjevačkom samostanu Fojnica ostali su franjevci, ali je većina župljana protjerana ili pobjegla iz straha pred novim masakrima. Kad su ratne operacije bile završene, četiri naoružana Bošnjaka došla su 13. studenog u samostan te ubila gvardijana fra Nikicu Miličevića i župnog vikara fra Leona Migića.⁷⁸

Dominikanci djeluju na župi Klopče kod Zenice od njezina osnutka 1975. god.⁷⁹ U akademskoj godini 2000./2001. njemački dominikanac Diethard Zils predaje engleski studentima Vrhbosanske katoličke teologije koji trebaju slušati i polagati taj kolegij. Isusovci vode župu sv. Ignacija u Sarajevu i socijalni program Jesuit Refugee Service (Isusovačka služba za izbjeglice). Salezijanci djeluju u Žepču u okviru katoličke škole. Franjevac Bosne Srebrene bilo je te godine 290 svećenika, 13 dakona, 60 bogoslova, 72 sjemeništara u Visokom, 9 novaka u Livnu te 7 braće nesvećenika. Isusovaca je bilo 7 i to različitih nacionalnosti. Salezijanaca su bila trojica.

Od redovnica⁸⁰ najstarije u nadbiskupiji jesu milosrdnice koje su došle u Dolac i Sarajevo još pod kraj turske vladavine. Njih je 1998. god. bilo 18 u Nadbiskupiji. Sljedeća po starini jest Družba Kćeri Božje ljubavi koja je na poziv nadbiskupa Stadlera došla 1882. god. i njih je 1998. god. bilo 32. Stadler je 1890. god. osnovao Služavke Malog Isusa da njeguju za-

⁷⁷ M. KARAMATIĆ (ur.), *Rat u Bosni i Hercegovini. Uzroci, posljedice, perspektive. Zbornik*, Franjevačka teologija Sarajevo, Samobor 1994. Simpozij je održan 27. i 28. travnja 1993. i na njemu sam podnio referat "Hrvatski biskupi o pitanju Bosne i Hercegovine 1990.-1993.", vidi: *ondje*, str. 103-122.

⁷⁸ Taj događaj se prema *Vrhbosni* 1993., 94 zbio 15. studenog. Prema I. MLIVONČIĆU, *Zločin s pečatom*, str. 113, 13. studenog oko 12,50 sati. Drugi datum je točan, kako se vidi i u knjižici *Katolička crkva u BiH* (bilj. 75), str. 20.

⁷⁹ God. 2000. dominikanci su proslavili 25. obljetnicu župe izdavši o tome i knjižicu, *25 godina župe Uzvišenja svetoga Križa. Povratak dominikanaca u Bosnu i Hercegovinu*, Klopče-Zenica 2000., izdala Župa Uzvišenja svetog Križa Klopče, urednik fr. S. SLIŠKOVIĆ, O. P., 63 str. s 18 fotografija u crno-bijeloj tehnici.

⁸⁰ Jasan pregled povijesti i sadašnjeg djelovanja redovnica na hrvatskom govornom području donosi knjiga *Naše redovničke zajednice*, Hrvatska unija viših redovničkih poglavarica, Zagreb 2000., 151 str. Svaka družba sama je pisala tekst o sebi.

puštene stare osobe i djecu bez roditelja.⁸¹ Njih je te godine bilo 33. Klanjateljice Predragocjene krvi Kristove došle su u Zenicu 1903. god. Danas njih 9 djeluju u Zenici, Sarajevu i Vidovicama. Školske sestre franjevke Krista Kralja (bosanske franjevke) došle su na područje Nadbiskupije 1929. god.⁸² Danas ih ima 86, a djeluju u 18 zajednica. Hercegovačkih franjevki ima 16 i djeluju u četiri zajednice. Sestre uršulinke došle su u župu sv. Josipa u Zenici 1967. god. Po odredbi poglavarica, zbog ratne opasnosti tijekom rata bile su se povukle u Hrvatsku a vratile su se 1996. god. Danas njih tri djeluju u Zenici. Kćeri milosrda osnovala je Marija Petković 1920. god. Njezine duhovne kćeri došle su u Uskoplje 1983. god. gdje i danas njih tri djeluju u katehizaciji djece i mladih, vodenju crkvenog pjevanja i domaćinstvu. Sestrama klarisama franjevci Bosne Srebrene izgradili su samostan u župi Brestovsko 1989. god. kao spomen na svojih 700 godina prisutnosti u Bosni. Zajednica sada broji pet sestara i jednu novakinju, kako mi je u razgovoru 5. siječnja rekao fra Karlo Kujundžić, njihov duhovnik i vikar.

U razdoblju poslije najnovijeg rata došle su u nadbiskupiju tri nove zajednice redovnica iz inozemstva. Iz Madrida, gdje im je kuća matica, u Novu Bilu došle su 1. prosinca 1996. franjevke bolničarke Isusa Nazarećanina s namjerom da otvore starački dom. U međuvremenu su dom sagradile u neposrednoj blizini hrvatske županijske bolnice "Dr. fra Mato Nikolić" u Novoj Biloj. Ima ih tri i vrlo se dobro sporazumijevaju s četrdesetak starih koje njeguju. U Odžak, u Bosanskoj Posavini, stigle su 8. studenog 1998. sestre franjevke Marijine misionarke. Ima ih pet i sve su različite nacionalnosti. U Azićima, na području župe Stup, nadbiskup mons. dr. Marko Jozinović dao je 1990. god. podići samostan bosonogim karmelićankama iz Karmela u Brezovici kraj Zagreba. One su željele doći u grad jer je rođena i odrasla Karola Trbljarić kao kći austrijskog vojnog časnika koja je kasnije postala karmelićanka u Austriji pod imenom Regine Terezije od Isusa te bila u skupini sestara koje su na molbu zagrebačkog nadbiskupa Stepinca došle u Brezovicu; umrla je na glasu svetosti.⁸³ U toku rata samostan je bio razoren pa su sestre s mukom prikupljale sredstva i

⁸¹ Za povijest Družbe usp. S. M. A. LUČIĆ - A. PAVIŠA - M. BOROVIĆ - M. MIJOČ - M. FILIPOVIĆ, *Vez ljubvi u tkanju jedne povijesti. Družba služavki Malog Isusa*, Vrhovna uprava Družbe Sestara služavki Malog Isusa, Zagreb 1990.

⁸² Za povijest Družbe usp. S. S. KODRIČ - B. N. PALAC, *Školske sestre Franjevke Krista Kralja. Povijest, poslanje, život*, Izd. Hrvatske provincije Školskih sestara franjevaka, Mostar 1987.

⁸³ Usp. knjigu S. I. T. CVETNIĆ, *Ostala je samo radost. Majka Regina Terezija od Isusa*, Karmel Brezovica, Zagreb 1998. U Sarajevu je rođena i karmelićanka Josipa Laufer.

obnavljale kuću. Doselile su u srpnju 2000., a 23. rujna bilo je službeno otvorenje sarajevskog Karmela.⁸⁴ Ima ih 8, ali im samostan još nije sasvim dovršen.

Svega, dakle, 217 redovnica iz 11 družbi sada žive i djeluju u Vrhbosanskoj nadbiskupiji, što je za 248 manje od stanja u 1991. god.

Kad je riječ o redovnicima, podsjetimo se da su franjevci u našoj nadbiskupiji do 1991. god. pastorizirali 52 od 144 župe, ali je u njima živjelo oko polovicu katoličkih vjernika naše nadbiskupije. U ovih desetak godina osnovane su 4 nove župe: 29. travnja 1996. župa sv. Luke u Novom gradu - Sarajevo,⁸⁵ 31. listopada iste godine župa Bistrica kod Žepča,⁸⁶ 12. kolovoza 1997. župa Dobrinja - Sarajevo,⁸⁷ 12. studenog 1997. župa Husino kod Tuzle.⁸⁸ Dobrinju u Sarajevu pastorizirali su u ratnim godinama 1992. i 1993. biskupijski svećenici, a zatim su je preuzeli fra Ljubo Lucić i fra Mirko Majdandžić koji su uza životnu opasnost nastavili tamo odlazili i slaviti misu za katolike a svima donosili humanitarnu pomoć. Kako je to područje blizu Franjevačke teologije u Sarajevu, nadbiskup je župu Dobrinju povjerio franjevcima. Župa u nastajanju Grebnice još nije pravno osnovana, ali je već prije rata zaživjela i povjerena je franjevcima. Od 1977. god. postoji župa Haljinići koju bosanski franjevci ne priznaju za valjano osnovanu pa uz biskupijskog svećenika koji tamo kao župnik posluhuje osamdesetak obitelji nastavljaju pohađati tu župu, bivše područje župe Kraljeva Sutjeska, kao da župa Haljinići nije ni osnovana. Taj problem sadašnji je nadbiskup naslijedio te, u želji da ne otvara nove rane, dosada nije uspio riješiti.

6. Odnosi s pravoslavicima i muslimanima

Novi nadbiskup spomenuo je u nastupnoj propovijedi da katolici ove nadbiskupije stoljećima žive zajedno sa sugradanima pravoslavne i muslimanske vjere. Pozvavši se na ondašnju temu Papine poruke na Svjetski dan mira "Ako želiš mir, poštuju savjest svakog čovjeka", nastavio je: "Poručujem da nas katolička vjera odgaja za ljubav prema drugima i drugačijima i sve molim da mržnja i zlo budu daleko od nas, bez obzira na vjeru i narodnost. Posebno u vremenu demokratizacije mi vjernici može-

⁸⁴ Usp. vijest KTA "Otvoren samostan sestara karmelićanki u Sarajevu", u: *Vrhbosna* 2000., 501.

⁸⁵ Usp. *Vrhbosna* 1996., 2, 126.

⁸⁶ *Vrhbosna* 1996., 4, 281.

⁸⁷ *Vrhbosna* 1997., 3, 252.

⁸⁸ *Vrhbosna* 1997., 4, 429.

mo i trebamo pokazati da nas vjera osposobljava za miran građanski život te složnu izgradnju bolje budućnosti.”⁸⁹ On se odmah uključio u ekumenske i međureligijske susrete vjerskih poglavara, sve vrijeme rata održavao je kontakte s pravoslavnim mitropolitom dabrobosanskim, poglavarom muslimana i predsjednikom Židovske zajednice u BiH.⁹⁰

Kad je u srpnju 1996. dr. William Vendley kao generalni tajnik Svjetske konferencije religija za mir (WCRP) iz New Yorka pohodio četiri vjerska poglavara u Sarajevu i najavio otvaranje ureda te organizacije u Sarajevu koji bi pospješivao kontakte vjerskih poglavara, nadbiskup je podržao ideju. Iz te inicijative razvilo se Medureligijsko vijeće Bosne i Hercegovine koje je osnovano potpisivanjem “Izjave o zajedničkoj moralnoj obvezi i zauzimanju” 9. lipnja 1997.⁹¹ U njoj se reis dr. Mustafa Cerić, mitropolit Nikolaj, kardinal nadbiskup Puljić i gosp. Jakob Finci kao poglavari četiriju tradicionalnih vjerskih zajednica u BiH, na temelju međunarodnih pravnih načela i opće religijske etike obvezuju na mirotvorno djelovanje, svaki unutar svoje zajednice, te na odgajanje vlastitih suradnika i vjernika za poštivanje ljudskih i vjerničkih prava drugih. Uvidjevši da mitropolit Nikolaj pripada pod jurisdikciju patrijarha Pavla u Beogradu, nadbiskup je zamolio patrijarha da ga primi kako bi protumačio nakanu poglavara koji se žele udružiti u Medureligijsko vijeće BiH, poštujući vjersku jurisdikciju jedni drugih. Do tog susreta došlo je 10. srpnja 1997.⁹² Unutar BKBiH on sada vodi Vijeće za međureligijski dijalog. Aktivno se založio za organizaciju triju dosadašnjih susreta pravoslavnih episkopa i katoličkih biskupa u Bosni i Hercegovini. Prvi je održan u Tuzli 17. ožujka 1998. i s njega je izdano ohrabrujuće priopćenje.⁹³ Drugi je održan u Banjaluci 5. studenog 1998. i mons. Ratko Perić uokvirio je u šest točaka plodove toga susreta.⁹⁴ Treći je bio u Sarajevu 3. rujna 2000. i na njemu su se episkopi i biskupi bavili pitanjem povratka oduzete crkvene imovine.⁹⁵

Nadbiskup je materijalno i moralno podržao dekana Vrhbosanske teologije dr. Marka Josipovića i rektora Vrhbosanskog bogoslovnog sje-

⁸⁹ *Vrhbosna* 1991., 1, 22.

⁹⁰ Usp. M. ZOVKIĆ, “Susreti vjerskih poglavara Bosne i Hercegovine 1991.-1995.”, u: *Raspeta Crkva u Bosni i Hercegovini*, str. 35-81.

⁹¹ Službeni jezik Izjave je engleski. Službeni hrvatski prijevod objavljen u *Vrhbosni* 1997., 101.

⁹² Usp. *Vrhbosna* 1997., 281-282.

⁹³ Usp. vijest KNA od 17. 3. 1998. koju je prenio *Glas Koncila*.

⁹⁴ Usp. vijest u *Vrhbosni* 1998., 645-646 i članak R. PERIĆ, “Drugi susret katoličkih biskupa i pravoslavnih episkopa. Banja Luka, 6. studenoga 1998.”, *ondje*, str. 646-648.

⁹⁵ Usp. vijest u *Vrhbosni* 2000., 378.

meništa dr. Antu Ćosića pri organiziranju znanstvenog kolokvija "Katolici - Židovi" 1998. god.,⁹⁶ zatim "Katolici - Muslimani" 1999.,⁹⁷ te "Katolici - Pravoslavci" 2000. god.⁹⁸

U odnosima s muslimanima nas katolike posebno zanima kako zamišljaju slobodu religije i kršćanskih Crkava pri uređenju Bosne i Hercegovine kao države triju jednakopravnih naroda. Iz povijesti znamo da je islam usko vezan s državnom vlašću te da se muslimani osjećaju potpuno slobodni ako je i društvo islamski obilježeno. Sjetimo se da su za vrijeme rata u Sarajevu neki tajni agenti obilazili tržnice i zabranjivali prodavati svinjsko meso, a ni danas se svinjsko meso ne može nabaviti u većini mesnica ovog grada i drugih gradova pod bošnjačkom kontrolom. Zato nama kršćanima nije svejedno kako naši sugrađani muslimani kane oblikovati društvo u kojem i mi želimo biti aktivni partneri. Reis dr. Mustafa Cerić, u svojim predavanjima na engleskom koja drži po Europi na poziv priredivača različitih konferencija, ponavlja da je u Europi rastava Crkve i države ustaljena činjenica te da to muslimani Europe ne dovode u pitanje. Tako je nedavno izjavio i na predavanju u Parizu gdje se raspravljalo o temi "Islamsko prisustvo u europskoj legislativi".⁹⁹ Mi katolici i pravoslavci ove zemlje, osobito Federacije BiH, voljeli bismo da to pokatkad rekne glasno i ovdje, pred svojim vjernicima i sunarodnjacima. Reis se, međutim, aktivno uključuje u inicijative Medureligijskog vijeća, svjestan da bez mira među religijama nema mira u svijetu pa ni u Bosni i Hercegovini.¹⁰⁰

Opće je poznato da srpski pravoslavni episkopi u Bosni i Hercegovini čija se eparhija nalazi u Republici Srpskoj potpuno (npr. Emilijan u Banjaluci) ili velikim dijelom (npr. Atanazije u Trebinju i Vasilije u Bijeljini) nerado sudjeluju u ekumenskim susretima. Mitropolit dabro-bosanski Nikolaj svjestan je da velik dio njegovih vjernika živi na području bošnjačke vlasti pa je mekši za medureligijsku i ekumensku suradnju, između ostaloga i radi uspješnijeg vođenja vlastitih vjernika. Zato se još za vrijeme rata počeo odazivati na susrete s vrhbosanskim nadbiskupom, a poslije rata aktivno se uključio u rad Medureligijskog vijeća kojemu i pred-

⁹⁶ Usp. izvještaj M. ZOVKIĆ, "Medureligijski kolokvij katolika i Židova", u: *Vrhbosnensia* II (1998), 325-329.

⁹⁷ Većina predavanja s ovog kolokvija objavljena u: *Vrhbosnensia* III (1999), br. 2.

⁹⁸ Usp. *Vrhbosna* 2000., 444.

⁹⁹ Sažetak predavanja objavljen bez potpisa u *Oslobodenju* od 13. siječnja 2001., str. 10. Činjenica da nema potpisa ukazuje da je to priopćenje iz Reisovalog kabineta.

¹⁰⁰ Usp. H. KÜNG, "Isus i svjetske religije", u: I. Fr. GÖRRES i dr., *Isus - 2000 godina povijesti, vjere i kulture*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb 1999., str. 138-155; ISTI, *Kršćanstvo i svjetske religije. Uvod u dijalog s islamom, hinduizmom i budizmom*, Naprijed, Zagreb 1994.; PARLAMENT SVJETSKIH RELIGIJA 1993., *Deklaracija o svjetskoj etici*, Hrvatski ogranak Svjetske konferencije religija za mir, Zagreb 1995.

sjeda od rujna 2000. do rujna 2001. Tijekom susreta s mitropolitom Nikolajem naš nadbiskup je više puta predlagao da katolici i pravoslavci Sarajeva zajednički obilježe dvomilenijski jubilej kršćanstva. Odlučeno je da to bude povezano sa simpozijem "Katolici - Pravoslavci" u Vrhbosanskoj katoličkoj teologiji 25. studenog 2000., na koji su došla i tri profesora Teološkog fakulteta Srpske pravoslavne Crkve iz Beograda. Tako je te večeri u eparhijskoj crkvi mitropolije dabro-bosanske homiliju izrekao kardinal Puljić a dr. Niko Ikić održao katehezu o "Putu ekumenskog dijaloga u BiH".¹⁰¹ Sutradan je u katoličkoj katedrali propovijedao mitropolit Nikolaj a dr. Dimitrije Kalezić držao katehezu. Obje večeri pjevali su pravoslavni i katolički zbor.

Svi ovi mali, ali programatski koraci odražavaju nadbiskupovu svijest da mi katolici Hrvati ove Nadbiskupije živimo u zemlji gdje ima pravoslavaca Srba i muslimana Bošnjaka kao starosjedilaca. Stoga, našem katoličkom poslanju u ovoj zemlji i u ovakvim povijesnim prilikama pripada njegovati ekumenizam i religijski dijalog.

7. Neki snovi nadbiskupa i nadbiskupije

A) "Pomozite mi ostvariti san o katoličkoj bolnici u Sarajevu." Stara zgrada u Titovoj ulici 42 u Sarajevu, koja se proteže duž Šenoine ulice do sljedeće paralelne ulice, jest Zavod sv. Vinka Paulskog koji su izgradile sestre milosrdnice i u njemu od 1945. do 1983. god. imale različite škole za žensku djecu i mladež. Komunistička vlast je zgradu nacionalizirala zato što je bila privatna škola. Početkom rata u toj zgradi nalazile su se 24 različite institucije koje su koristile 1.153 kvadratnih metara prostora. Kako se osjećala potreba za novim prostorima u kojima bi bile smještene katoličke uslužne i zdravstvene institucije, djelatnici Vrhbosanskog Caritasa uspjeli su krajem kolovoza 1992. osloboditi najveći dio Zavoda sv. Vinka te pristupiti pripremama za Caritasove projekte.¹⁰² Ostali dijelovi ispražnjeni su sljedećih godina. Svečanim blagoslovom otvoren je 3. studenog 1993. "Zdravstveni centar sv. Vinko" uz potrebno dopuštenje građanskih vlasti. Odmah je u Zavodu proradila Caritasova ljekarna uz neke druge zdravstvene službe te pučka kuhinja. U jednom dijelu nastanile su se sestre Milosrdnice sarajevske provincije. Posebni dobrotvor ovog Caritasova projekta bio je Peter Quendl iz Caritasa Austrije. Po završetku rata

¹⁰¹ Objavljena u *Vrhbosni* 2000., 503-506.

¹⁰² Za sve ove podatke zahvaljujem mr. Tomi Kneževiću koji mi je unaprijed ustupio dijelove grade za povijest Vrhbosanskog Caritasa.

Nadbiskupija vrhbosanska i uprava Milosrdnica iz Zagreba dogovorili su se o otvaranju katoličkog zdravstvenog centra u Zavodu sv. Vinka koji bi zastavio odlazak liječnika Hrvata iz islamiziranih sarajevskih zdravstvenih ustanova, a katoličkim bolesnicima - i drugim zainteresiranim osobama pružao dobru zdravstvenu njegu. Potpisan je ugovor prema kojemu se Nadbiskupija obvezuje prikupiti donacije za adaptaciju zgrade i pribaviti potrebne aparate, a sestre bi u dijelu obnovljene zgrade stanovale i djelovale kao medicinsko osoblje. Prvi put pratio sam nadbiskupa na put u Sjedinjene Američke Države od 11. do 23. veljače 1997. za vrijeme kojega je na puno susreta s biskupima, novinarima i katoličkim bolničkim osobljem vapio: "Pomozite mi ostvariti san o katoličkoj bolnici u Sarajevu!"¹⁰³ Drugi put pratio sam ga u SAD na slično putovanje od 17. do 25. svibnja 1998.,¹⁰⁴ a treći put od 15. do 21. studenog 2000.¹⁰⁵ Kako je zgrada stara i trošna, predračun za rekonstrukciju iznosi oko šest milijuna DM, a o cijeni medicinskih aparata još ne smijemo ni maštati. Glavni animatori za ovaj projekt su katolički liječnik iz SAD dr. Christopher Chapman i njegova supruga Judith koja je po zanimanju medicinska sestra. Oni su osnovali Katoličku medicinsku fondaciju, kako bi eventualni donatori mogli dobivati potvrdu o svojim donacijama u dobrotvorne svrhe i taj iznos mogli otpisivati kao dio poreza. Donacije pristižu sporo, a radovi se mogu poduzimati samo kad ima sredstava na računu. Međutim, svi se nadamo da će ujesen 2001. u Zavod sv. Vinka biti premještena iz KŠC "Sv. Josip" Srednja medicinska škola.

B) Apostolat obitelji kao bitni vid apostolata laika. U nastupnoj povijesti nadbiskup je, između ostaloga, rekao da je "ponosan na vjeru hrvatskih katolika u Bosni, od kojih sam ponikao i kojima kao biskup želim služiti. Zato ovim upućujem riječ ohrabrenja: kročimo vjernički u budućnost, živeti vjeru otaca... Neka ponovo zabruji obiteljska molitva u našim domovima!"¹⁰⁶ U apostolatu obitelji važnim pomagalom smatra pobožnost prema Gospi koju bosanski katolici štiju u svojim kućama, župama i svetištima.¹⁰⁷ Od prve godine svoje službe nadbiskup želi posvetiti veću pozornost katoličkim obiteljima koje su jamac opstanka katolika u Bosni i izvor brojnih duhovnih zvanja. Tek 1. prosinca 2000. imenovao je mr.

¹⁰³ Usp. prikaz putovanja u *Vrhbosni* 1997., 138-139.

¹⁰⁴ Usp. kratak prikaz u *Vrhbosni* 1998., 292-294.

¹⁰⁵ Usp. *Vrhbosna* 2000., 444.

¹⁰⁶ *Vrhbosna* 1991., 1, 21.

¹⁰⁷ Usp. M. ZOVKIĆ, "Marija u grbu i pastoralnim poslanicama kardinala Vinka Puljića 1991-1995.", u: A. REBIĆ (prir.), *Marijin lik danas. Zbornik radova XII. međunarodnog mariološkog kongresa, Čenstohova 18.-24. kolovoza 1996.*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb 1997., str. 71-84.

Jozu Tomića voditeljem tečajeva pripreme za brak na teritoriju cijele Vrhbosanske nadbiskupije¹⁰⁸ s nadom da će iz tog programa nastati nove inicijative za pastoral obitelji. Dakako da je za uspjeh ovog programa nezaobilazna suradnja župnika i profesora naših dviju teologija. Apostolat laika važan je za Crkvu u demokratskom društvu, jer vjernici laici su Crkva u obitelji ali i Crkva u svijetu, duhovni kvasac svoje socijalne sredine. Tko čita *Glas Koncila* i teološke časopise na hrvatskom zna koliko se u njima govori i o “deklerikalizaciji” Crkve i svjedočkom djelovanju vjernika laika.

C) *Katolički tjednik*. U želji da porukom evanđelja dospijemo u domove vjernika, osobito bolesnih i onih koji ne mogu redovno dolaziti na nedjeljnu župsku misu, nadbiskup potiče svećenike da sudjeluju na lokalnim radiopostajama katoličkim tjednim programom. Materijalno i duhovno podržava hrvatsku Radio postaju *Vrhbosna* u Sarajevu koja preko svojih valova svakog dana preuzima emisiju Hrvatske sekcije Radio Vatikana te omogućuje i druge vjerske programe. Na ovoj crti apostolata preko medija i nadbiskupov je san o oživljavanju *Katoličkog tjednika*. Svjesni smo da hercegovački franjevci već godinama izdaju vjerski mjesečnik *Naša ognjišta (Sveta baština)*, bosanski franjevci izdaju mjesečnik *Svjetlo Riječi*, a Mostarsko-duvanjska biskupija mjesečnik *Crkva na kamenu*. Sve naše aktivne župe uz to primaju i katolički tjednik *Glas Koncila*.

Međutim, u sadašnjoj situaciji, na građanskom i hrvatskom nacionalnom području pokazuje se potreba hrvatskog političkog dnevnika, a na crkvenom potreba katoličkog tjednika. Sada Hrvati katolici Bosne i Hercegovine žive odvojeno od hrvatske braće i sestara u Republici Hrvatskoj. Mi svećenici morali bismo stoga sebe i svoje vjernike odgajati za kritično razmišljanje o nama samima i zemlji u kojoj želimo biti punopravni narod s ostala dva naroda. Nije dosta čitati građanske i vjerske listove iz Hrvatske te se služiti refleksijama teologa, političara, sociologa i novinara iz Hrvatske. Svoju katoličku, hrvatsku i bosansko-hercegovačku situaciju trebali bismo promišljati iz Bosne i Hercegovine. Tome bi mogao znatno pridonositi *Katolički tjednik* za koji je potrebna urednička ekipa, a nadbiskup bi se pobrinuo za materijalna sredstva.

Zaključak

Kroz ovih deset godina životno smo naučili važnost mudračeve izreke: “Sve ima svoje doba i svaki posao pod nebom svoje vrijeme... Vrijeme ubijanja i vrijeme liječenja; vrijeme rušenja i vrijeme građenja... vri-

¹⁰⁸ Usp. *Vrhbosna* 2000., 439.

jeme rata i vrijeme mira” (Prop 3,1.3.8b). U ovih deset godina rata i porača broj katolika ove nadbiskupije s 528.000 1991. god. spao je 2000. god. na 210.000. Biskupi Bosne i Hercegovine dobro su naslutili u svom prvom pastirskom javljanju nakon Daytonskog sporazuma da on ozakonjuje plodove rata i ne nudi uvjerljive strukture za povratak izbjeglica.¹⁰⁹ Neki strani novinari i diplomati pitali su me tih tjedana, zašto biskupi BiH izražavaju razočaranost Daytonskim ugovorom, dok Ivan Pavao II. i njegovi suradnici iz diplomatske službe Svete Stolice pozdravljaju taj povijesni događaj. Naši su biskupi pastoralno pismo od 25. siječnja 1996. naslovili “Blago mirotvorcima oni će se sinovima Božjim zvati” te pozvali katolike na aktivno uključivanje u izgradnju mira s nadom da će nepravde sadržane u mirotvornom ugovoru s vremenom biti ispravljene.¹¹⁰ U svojim propovijedima, pastirskim poslanicama, intervjuima i susretima s domaćim i stranim diplomatima nadbiskup se zalaže za jednakopravnost hrvatskog naroda u Bosni i Hercegovini, ali i poziva Hrvate katolike na poštivanje prava Bošnjaka - muslimana te Srba - pravoslavaca. On to čini i preko pisanih poruka koje upućuje zajedno s pomoćnim biskupom mons. Sudarom kao i s članovima BKBiH ili HBK. U knjizi dokumenata koje je sabrao i objavio dr. fra Velimir Blažević nalazi se 80 tekstova nadbiskupa Pujića i 36 tekstova koje je supotpisao s ostalim biskupima BiH ili HBK.¹¹¹

U ovih deset godina političko stanje BiH utjecalo je tragično na Vrhbosansku nadbiskupiju koja sada djeluje umjetno razdvojena na dva entiteta i tuguje što se većina rastjeranih ne mogu vratiti u svoje župe, a oni koji su stalno ostali ili se vratili nemaju zaposlenja. Bez obzira na daljnji razvoj političke situacije ili opstanak daytonske BiH, mi svećenici na čelu sa svojim nadbiskupom želimo služiti svojim vjernicima ovdje gdje jesu te s ostalim građanima ove zemlje dijeliti zajedničke radosti i žalosti, teškoće i potrebe, strahove i nade.

Zagrebački nadbiskup Franjo Kuharić sudjelovao je u Sarajevu 23. listopada 1977. u misi redjenja i ustoličenja novog vrhbosanskog nadbiskupa dr. Marka Jozinovića. U uvodu u Litanije svih svetih tijekom obreda redjenja rekao je: “Danas je ovo njegova Cvjetnica, ali on danas uzima i križ. Molimo, da bude jak i vjeran nositi ga za spasenje svoje braće.”¹¹²

¹⁰⁹ U “Otvorenom pismu potpisnicima i svjedocima daytonskog sporazuma” od 8. prosinca 1995., *Vrhbosna* 1995., 63-66.

¹¹⁰ Tekst objavljen u *Vrhbosni* 1996., 16-21.

¹¹¹ Usp. Fra V. BLAŽEVIĆ (prir.), *Katolička crkva i rat u Bosni i Hercegovini. Dokumenti o stavovima i zauzimanju Katoličke Crkve za mir i poštivanje ljudskih prava i građanskih sloboda i za očuvanje države Bosne i Hercegovine (1989-1996)*, Svjetlo Riječi, Sarajevo 1998., 605 str.

¹¹² *Vrhbosna* 1977., br. 5, str. 107.

Sjećam se kako je u zdravici kod stola zagrebački nadbiskup rekao da mladić može izučiti za svećenika i zaređeni svećenik za profesora teologije, *ali nema škole za biskupa*. Ta škola počinje vršenjem službe i uči se u hodu. Pretpostavljam da bi naš sadašnji nadbiskup od srca potvrdio ove riječi na temelju svoga osobnog iskustva na čelu Crkve vrhbosanske.

Liturgija nas potiče da na godišnjice osobne i zajedničke zahvalimo Bogu za ono što jesmo i dobro koje nam omogućuje činiti, ali i da prihvatimo teškoće koje su sastavni dio našeg ljudskog i vjerničkog zvanja. Dok nadbiskupu čestitamo desetu obljetnicu hrabrog predvođenja Crkve vrhbosanske, podsjećamo sami sebe da smo preko njega kao biskupa ordinarija i kardinala utkani u sveopću Crkvu. Kako god naši problemi izgledali ozbiljni a budućnost upitna, ustrajnošću u zajedništvu Crkve jedne i sveopće rješavat ćemo ih uz Božju pomoć. Zato ad multos annos, oče nadbiskupe, ad multos annos Vrhbosanska nadbiskupijo!

ARCHBISHOP PULJIĆ AND SARAJEVO ARCHDIOCESE FROM AD 1991 TO 2001

Summary

This is slightly enlarged and with footnotes provided conference on occasion of the tenth anniversary of the installation of Msgr. Vinko Puljić in the office of archbishop of Vrhbosna-Sarajevo Archdiocese, on January 20, 2001. In his first section the author depicts expulsions of Catholics from their settlements in Bosanska Posavina and Central Bosnia during 1991-1995 war for ethnic territories after disintegration of Yugoslavia. Beside expulsion and ethnic cleansing, numerous churches and other ecclesiastical buildings were destroyed at the respective territory. For early September 1994 was announced pastoral visit of Pope John Paul II to Sarajevo but it had to be cancelled due to security reasons. On November 26, 1994 archbishop of Sarajevo was nominated cardinal. The Pope did visit Sarajevo on April 12 and 13, 1997 and archbishop Puljić with his auxiliary bishop P. Sudar and his priests organized very well this significant pastoral event. In November 1994, while the war was still going on and destiny if Bosnia-Herzegovina disputed, Cardinal Puljić opened in Sarajevo first Catholic school and after the war in Zenica, Tuzla, Travnik, Konjic. Through these schools, successfully guided by Bishop Sudar, the Archdiocese offers good education not only to Catholic but also to other students. During his first ten years of ministry archbishop Puljić has ordained forty three new diocesan priests and he organized Diocesan Caritas in war and after war circumstances. One of tasks of a Diocesan bishop is nurturing ecumenical and inter-religious relationships.

Cardinal Puljić is doing it through Inter-religious Council of Bosnia-Herzegovina, established on June 9, 1997 by the Muslim, Orthodox, Catholic and Jewish religious leaders who have their seats in Sarajevo. He also encourages dialogue and inter-religious cooperation through conferences and round table discussions organized by Vrhbosna School of Theology where Diocesan candidates to priesthood and lay persons study theology. In the coming years he would like to organize a more efficient family apostolate, revive Diocesan weekly magazine entitled *Katolicki tjednik* and open a small Catholic hospital in Sarajevo after he gets enough financial help from donors to adapt a former convent of Saint Vincent de Paul Sisters of Mercy into a modern hospital.